

944 1200
Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

92462

Uvod

v

narodno gospodarstvo.

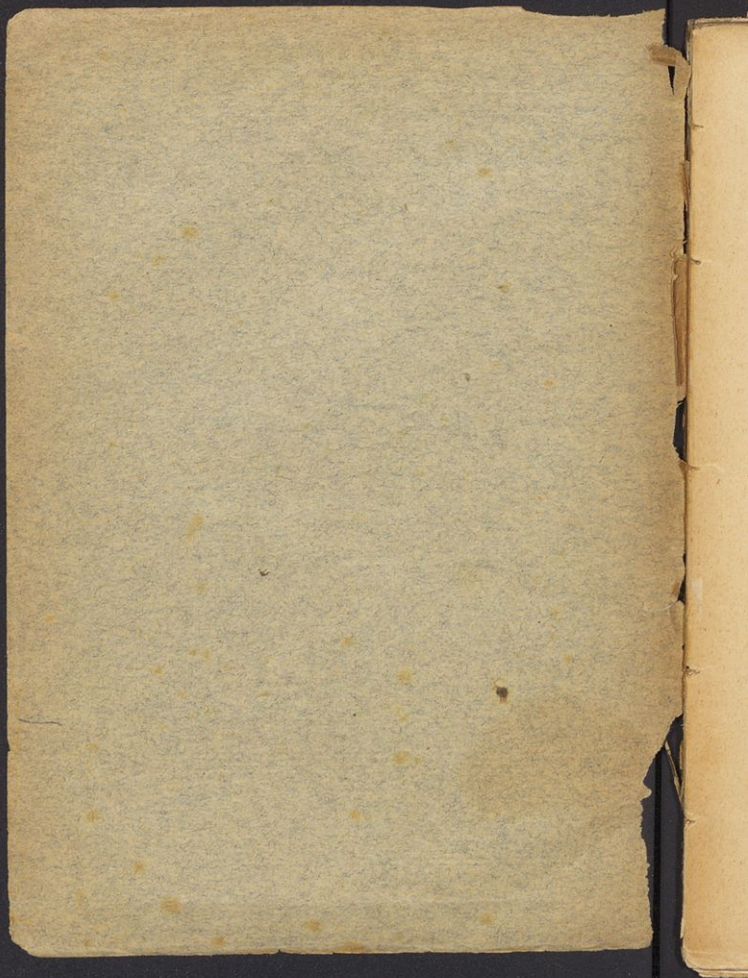
Po Maurice Block-ovi knjigi
«Petit manuel d'économie pratique»

uredil

Vekoslav Kukovec.

V samozaložbi. — Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru.

Uvod

v

narodno gospodarstvo.

Po Maurice Block-ovi knjigi
»Petit manuel d'économie pratique«
uredil
Vekoslav Kukovec.

92 462

92462

N 153 / 1949

Pripomba mesto predgovora.

Leta 1874. sem bival v Parizu zavolj narodno-gospodarskih studij; shajal sem se razven z drugimi veljaki na tem polju še posebno z Maurice Block-om, ki je v oni dobi poleg Michel Chevaliera in Joseph Garniera v narodno gospodarski pismenosti zavzemal prvo mesto. Priporočil je mojo malenkost temu učenjaku moj prejšnji učitelj dr. Gustav Schmoller, profesor na strassburški univerzi. A Maurice Block je bil res v vsakem oziru zanimiva in poznanja vredna osebnost; že njegova zunajnost, posebno visoko čelasta, mogočna glava je kazala nenavadnega človeka. Občevanje ž njim je bilo jako prijetno; vedel se je povsodi razmeram in osebam primerno; kakor je znal pisati v učenjaškem slogu za učenjake, tako v priprostem — kar je menda naj-

težje — celo otroku in kmetu razumljivem razgovoru. Povabil me je večkrat k sebi v prijazno vilo, kjer sva se mnogo pogovarjala tudi o naših slovenskih razmerah in težnjah. Ko sem mu ob neki priliki pripovedoval, kako deluje in napreduje naša „Družba sv. Mohorja“ in kako smo Slovenci ponosni na njo, mi je podaril lično knjigo ter rekel: „Eto Vam najnovejšo izdajo moje popularno pisane knjižice „Petit manuel d' économie pratique“; prevedena je že na ednajst in menda še več jezikov, tudi na japonski; prevedite jo Vi še na jezik slovenski; menda bi dobro došla „Družbi sv. Mohorja“.

Jaz sem tedaj sicer nameraval prirediti to znamenito delce dotični družbi, vendar ko sem zapustil Pariz, nastale so za me druge razmere, nego sem si bil poprej mislil; popustil sem svoje poprejšnje študije ter ob napornem drugem delovanju tudi pozabil na Block-ovo knjižico. — Čez mnogo let pa mi je nek srečni slučaj pridružil mladega moža, ki obeta tako po svoji nadarjenosti in marljivosti, kakor po svoji pravi moški značajnosti in narodni navdušenosti najlepših uspehov. In temu sem izročil nekdam

meni namenjeno nalogo, koju je on — po mojem mnenju — rešil izvrstno.

Knjige o narodnem gospodarstvu še Slovenci nimamo. Visokošolska mladina se še tudi premalo zanima za gospodarska vprašanja, ki pa so neizmerne važnosti. Seveda je bolj prijetno prepuščati se fantaziji ter pisati o ljubezni kakšnikoli, ali pesniti dekadentne pesni, katere bolj ko so fantastične in neumne, bolj so bojda originalne, nego strogo logično preišljevati o prozaičnih gmotnih zadevah. Veseli me torej srčno, da se je gospod V. Kukovec podal orat to našo prezapuščeno ledino, kjer so še velike težave tudi gledé na točne tehnične izraze, ter čestitam mu iskreno, da je prvi priredil prvo knjižico za prvi uvod v narodno gospodarstvo uprav za krog, ki je menda najpotrebnejši, — za narodne šole.

Jaz sem nekdam, mislim da je bilo leta 1869., iz Londona dopisujoč Razlag-ovemu „Pravniku“ počel nekaj podobnega, pa žali-bože, nisem dovršil početih razprav v „Pravniku“.

Po tem, kar sem omenil o gospodu Kukovecu, sedaj še mlademu pravniku, imamo pričakovati od njega po dovršenih obširnej-

ših študijah v bodoče mnogoveljavnih spisov v prid narodnemu gospodarstvu slovenskemu. Pomagaj Bog in sreča junaška!

V Jemnici na Moravskem, dne
24. junija 1899.

Dr. Pavel Turner.

Korist in vrednost.

Ivan, ki je bil s svojim očetom v nekem velikem mestu, pripovedoval je pozneje tovarišem, da je videl v mestu vodo prodajati. Tovariši so se mu pa smejali, rekoč: „Saj ni mogoče, ker voda nič ne stane“.

Jurij, ki je bil najučenejši izmed vseh, pripomnil je: „Kupuje se krompir, žito, voli, plugi, čevlji itd., a voda nikakor ne! Vodo si zajemamo iz potoka ali pa iz studenca“.

Toda Ivan je še vedno trdil: „Po ulici se je peljal voz, ki je bil obložen s sodom vode, a prodajalec je s posodo zajemal vodo, za katero je zahteval po 20 vinarjev“.

Da bi dečki izvedeli resnico, šli so vprašat gospoda učitelja.

„Tako je, kakor trdi Ivan“, razsodil je učitelj, a Ivanovi tovariši so se debelo pogledovali“.

„Čujte, otroci“, nadaljeval je učitelj, „ali morete biti brez vode?“

„Ne, ne!“ klicali so od vseh strani.

„Potemtakem je voda koristna, da, neobhodno potrebna. Toda zakaj vam je vendar ni treba kupovati?“ vprašal je učitelj.

„Ker jo imamo zastonj“, rekel je Andrejček, ki je bil vselej na odgovor pripravljen.

„To je res“, pritrdil je učitelj. „Če bi je pa ne imeli zastonj, morali bi si jo kupovati. Saj tudi mimo velikega mesta, kjer je bil Ivan, teče velika reka, in vendar se prinašalec vode plačuje. Kaj se torej prav za prav plačuje?“

„Ne voda, ampak prinašalec vode“, zaklical je Andrejček.

„Res, plačuje se prinašalec“, odgovoril je učitelj, „toda bolje je, če rečemo, da se plačuje njegovo delo. Onih 20 vinarjev se mu daje za trud in za čas, ki ga porabi, ko hodi po vodo. Ni nam pa treba hoditi v velika mesta, da vidimo vodo kupovati, saj se tudi pri nas kupuje, akoravno teče skozi vas velik potok.“

Dečki so si že začeli misliti, da se učitelj šali, a ker je resno govoril, se jim to ni zdelo verjetno.

„Od kod si zajemate vodo?“ vprašal je učitelj po kratkem odmoru.

„Iz studenca“, rekli so dečki.

„Ali se je studenec sam naredil?“ vprašal je učitelj nadalje.

„Ne, ampak izkopali so ga“, oglasil se je Ivan. „Naš studenec je stal 100 kron“.

„Če je pa vaš studenec stal 100 kron in traja 20 let, kako drago vam potem voda pride?“ vprašal je učitelj.

„20 v 100 je 5 krat; voda torej stane po 5 kron na leto“, odgovorilo je več dečkov.

„A pri tem še nismo preračunili, koliko stane vrv in koliko vedro“, pripomnil je učitelj in končal pogovor tako-le: „Predmeti, za katere treba kaj plačati, ali drugače povedano, katere si moramo kupovati, imajo vrednost; zato vprašujemo, koliko velja ali stane ta ali oni predmet, to je, kolikšna je njegova vrednost. Stvari pa, katere imamo zastopj, kakor zrak, dež, solnčni žarki, so koristne, a vrednosti nimajo.“

Resnična korist in umišljena korist.

„Zrak, dež, in solnčni žarki so koristni, a vrednosti nimajo“, modroval je Ivan, ko

je pozneje premišljeval o učiteljevih besedah. „Mar res nimajo vrednosti? Saj moje kroglice niti koristne niso, a vendar imajo vrednost, ker sem jih moral kupiti. Ali imajo torej nekateri predmeti vrednost, ne da bi bili koristni?“

Ko sta ga zvečer njegova soigralca Peter in Pavel vabila, naj bi se šel ž njima krogličkat, prišlo mu je to vprašanje zopet na misel, in vprašal je tovariša, kaj o tem menita.

Nista vedela pravega odgovora.

K sreči so baš zagledali učitelja, ki se je izprehajal blizu njih.

„Gospod“, vprašal je Ivan, spoštljivo pozdravivši, „ali imajo kroglice vrednost?“

„Za mene ne, ker ne igram“, odgovoril je učitelj.

„Toda naš sosed Velikan tudi ne igra“, rekel je Peter, „a vendar kroglice kupuje“.

„On jih pa potem zopet prodaja“, pripomnil je Ivan.

„Gospod Velikan“, poučil ga je učitelj, „kupuje kroglice v Ljubljani in jih potem vam dečkom nekoliko dražje prodaja, da se odškoduje za svoj trud; v svoj prid torej kupuje predmet, ki mu je koristen“.

„A mi“, rekli so dečki, „kupujemo vendar kroglice zato, da se ž njimi igramo“.

„V prostih urah“, odgovoril je učitelj, „vam je igra dovoljena. Ker se hočete razveseljevati, izdate drage volje nekaj vinarjev za kakšno preprosto zabavo. Predmet, ki nas razveseljuje, ima včasih tudi svojo vrednost. Tudi zabava ima namreč nekako korist, akoravno je korist niže vrste, kojo smemo le zmerno uživati zato, da si po delu odpočijemo. Nahajajo se predmeti, ki imajo vrednost, akoravno bi se niti vam niti meni ne zdeli koristni ali zabavni, a nekateri ljudje si jih želé v ta ali drug namen, in ker si jih ti ljudje hočejo kupiti, zato imajo ti predmeti svojo vrednost.“

Ivan: — „Ali ima torej vrednost vse to, kar se prodaja in kupuje?“

Učitelj: — „Recimo rajši tako-le: Vrednost ima vsak predmet in vsaka usluga, katero smo si pripravljene oskrbeti za plačilo. Imenujte mi nekaj predmetov, katere ljudje radi kupujejo.“

Peter: — „Kruh, oblačilo, knjiga, konj“.

Učitelj: — „Sedaj mi pa naštejte nekatere usluge, ki smo pripravljene poplačati“.

Pavel: — „Oranje, vlaka, žetev, šivanje“.

Ivan: — „Plačuje se v obče vsako delo“.

Učitelj: — „Res je, toda pri tem ne smete misliti samo na ročna dela, ljudje tudi druge usluge plačujejo“.

Ivan: — „Tako se n. pr. zdravniku plačuje nagrada“.

Učitelj: — „Kaj pa učenost? Ali ima tudi vrednost?“

Ivan: — „O dà, gotovo! Tako srečnega se čutim, ker znam čitati“.

Peter: — „In še le jaz, ki znam dobro računati. Doma delam materi že vse račune“.

Učitelj: — „Še enkrat torej! Predmeti in usluge umišljene koristi (zabavni predmeti) imajo vrednost, če se nahajajo ljudje, da si jih nabavijo za denar“.

Lastnina.

Čez nekaj dni po tem pogovoru začela sta se Jurij in Andrejček na šolskem dvorišču med odpočitkom glasno pričkati. — Andrejček je našel krogljico in ker je Jurij eno izgubil, zahteval je najdeno krogljico kot svojo. Toda Andrejček je ugovar-

jal, češ, da se poizgubi mnogo kroglic in da jih je on tudi že več izgubil ter sedaj eno izmed svojih zopet našel.

France se je konečno domislil, da je Jurija vprašal, ali je bila njegova kroglica, ki jo je bil izgubil, debela ali drobna.

„Debela je bila“, rekel je Jurij.

Ker se je pa pokazalo, da je najdena kroglica bila drobna, smel jo je Andrejček obdržati.

Učitelj, ki je, ne da bi ga bil kdo opazil, vse to slišal, je pristopil k dečkom ter jih poučil, česa se morejo učiti iz tega dogodka.

„Ravnokar sem se prepričal“, rekel je, „da prav dobro razumete lastninsko pravico, akoravno vas tega nikdo ni učil“.

Če si je kdorkoli izmed vas napravil žvegljico ali če je dobil od očeta žogo ali kroglico, tedaj sme to žvegljico, žogo ali kroglico od vsakogar zahtevati kot svojo in se zagovarjati, češ, da je to njegova lastnina, s katero lahko stori, kar hoče. On sam bi bil gospodar teh predmetov ter bi svojo pravico, če bi bilo treba, tako odločno branil, kakor svoji lastni ušesi, če bi mu ji kdo hotel odrezati.

In zakaj je to tako?

Zato, ker nas zavest, da je naše, kar imamo, navdaja s posebno odločnostjo in vztrajnostjo; ker se nadalje vsakdo trudi, da svoje premoženje pomnoži, zato je lastnina vzrok, da se isto po lastnikovi delavnosti podvoji, podeseteri, dà, celo postoteri. Tako n. pr. tam, kjer nekdam niti sto divjakov ni moglo najti za sebe dovolj živeža, dandanes živi v najboljšem blagostanju čez deset tisoč rodbin, ki vsaka ima svoje premoženje in svojo obrt.

Če bi ne bilo lastnine, tedaj bi nikdo ne maral saditi drevesa, s kojega bi mu v jeseni kdo drug smel pobrati sadje, nikdo bi ne zidal hiše, kjer bi se smel kdo drug naseliti, nikdo bi ne hotel vzrejati konja, če bi mu ga sosed smel vzeti, tudi lanú bi nikdó ne sejal niti bi ne prideloval iz njega platna, koje bi si smel prisvojiti drug.

„Dečki, ali si morete misliti deželo, kjer bi vsakdo smel svojemu sosedu jemati njegove stvari; kjer bi si Ivan smel vzeti Petrovo žvegljo in Pavel prisvojiti si Andrejkovo žogo? Ali bi se vam poljubilo živeti v taki deželi?“

„Ne, ne!“ klicali so dečki soglasno.

„Zdaj pa pomislimo“, nadaljeval je učitelj, „kako se da pridobiti lastnina, to je, kako si moremo prilastiti knjigo, kravo, hišo ali zemljišče, katero ima kdo drug“.

„Kupi se“, menil je Ivan.

„To se pravi, da se daje v zameno kak drug predmet“, rekel je učitelj. „Toda, kako še?“

„Predmet se tudi lahko dobi v darilo“, pridjal je Andrejček.

„Ali še kako drugače?“ vprašal je učitelj.

„Tudi podedovati ga je mogoče“, rekel je Peter.

„Slednjič se kakšen predmet tudi lahko najde“, sklenil je učitelj. „Toda polastiti se ga v tem slučaju smemo le, če ta predmet nima lastnika. Nadalje se nahajajo tudi še kraji brez prebivalcev. Tam si vsakdo sme izvoliti in ograditi ter obdelovati kos zemljišča, sme si postaviti hišo in v nji stanovati, in to zemljišče in ta hiša postane tudi zakonita lastnina onega, ki je tam začel delovati“.

„Ravno tako voda, ki je pod zemljo, ni nikogar, toda če si dam izkopati studenec, tedaj je voda, ki v studencu izvira,

moja, in smem jo dajati ali prodajati, kakor hočem. Prilastil sem si vodo s svojim delom ali pa, kar je enako, s tem, da sem delo plačal z denarjem, ki sem si ga na kakšen koli način prislužil, in ker je ta denar bil moj, smel sem ga uporabiti, kakor se mi je poljubilo, če sem pri tem le upošteval načela nравnosti“.

Kaj se pravi delati?

Prihodnjega dne je prišel h gospodu Bogatašu potepuh, še prav čvrst človek, prosit miloščine.

„Kaj!“ rekel je gospod Bogataš, „ali se ne sramujete beračiti?“ — „Moram, ker ne dobim dela“, bil je odgovor. „Dobro, takoj dobite delo“, rekel je Bogataš. „Znosite mi oni-le kup drv doli na dvorišču z leve strani na desno, in plačam vam dve kroni. Čez nekaj ur se je to zgodilo, in ko je Bogataš tujemu možu izplačal obljubljeni dve kroni, pristavil je: „Če jutri ne boste imeli dela, pridite zopet k meni“. Mož se je drugega dne res vrnil, in gospod Bogataš mu je velel znositi isti kup drv z desne na levo stran dvorišča ter mu je za to

zopet plačal dve kroni. Še nekolikokrat se je mož vrnil in je pri Bogatašu ista drva prenašal z leve strani dvorišča na desno in z desne na levo, a potem ga ni več bilo, akoravno se mu je bila pogojena mezda vedno točno izplačevala.

Gospod Bogataš je pravil: „Za človeka ni častno, sprejemati denar, katerega si ni zaslužil; zato ne smemo nikogar k beračenju vspodbujati“.

Možu pa, ki je bil prenašal drva z ene strani dvorišča na drugo, zdelo se je slednjič uprav neznosno, mučiti se z opravkom, ki ni imel koristnega uspeha.

O tem dogodku se je potem po vasi še mnogo govorilo. Nazadnje so se pa vsi vaščani strinjali v soglasni sodbi, da delati pomeni kaj družega nego pregibati roke in noge.

Trudi se človek lahko tudi pri kaki igri, pri kateri treba mnogo spretnosti, a delo mora vedno imeti kakšen koli koristen namen, to je, delo mora pridelovati ali izdelovati. Eni pridelujejo s tem, da obdelujejo zemljo, gojijo ali ustvarjajo torej poljske pridelke; drugi obdelujejo železo, les, platno in stotine drugih surovin ter

ustvarjajo obrtne pridelke ali izdelke; zopet drugi delajo prevažajóč, nakladajóč in razkosavajóč blago, in ker so s tem nekomu uslužni, dobivajo plačilo. Kako bi mogli dobivati kavo iz Brazilije, gobe iz Indije in kožuhe z Rusije, če bi ne bilo kupčije?

Otroci, ki so slišali take in podobne pogovore doma in pri sosedih, vprašali so učitelja: „Kaj pa pridelujemo mi, kadar delamo?“

„Kaj vi pridelujete?“ rekel je učitelj, ki je bil vesel, da se mu je ponudila tako lepa prilika, govoriti o tem vprašanju. „Vi pridelujete s svojim delom učenosti in znanosti, ki vas izomikajo in vam ublažijo srce, ki vam pa ob enem tudi omogočijo, da si boste lažje služili svoj vsakdanji kruh in da boste lahko pošteno živeli in h kratu koristili samim sebi in svoji domovini. Tudi jaz delam, ko vas poučujem, a zdravnik dela, ko vas zdravi. Nekateri ljudje delajo, ko izdelujejo zabavne predmete, za katere imajo dovolj odjemalcev, ki jih kupujejo, kajti dobro je, če ima človek po težavnem delu tudi kakšno primerno razvedrilo“.

Delo je neobhodno potrebno.

„Ali je res“, vprašal je nekega dne Pavel, „da je žito nekdam kar samo raslo, da ga ni bilo treba sejati in ne zemlje obdelovati?“

„O, gotovo je to bilo tako“, smejal se je učitelj, in sicer je to bilo takrat, ko se je žito tudi samo želo, ko se je samo hodilo v mlin mlet in ko se je kruh sam pekel in ko ni bilo treba niti testa mesiti niti za kruh kuriti“.

„Po tem takem je to menda pravljica, kar se pripoveduje o tako zvani zlati dobi?“ vprašal je Pavel.

„Tako je“, pritrdil je učitelj resnobno.

„Drevje pa vendar samo rase“ oglasil se je nekdo.

„Res samo rase“, odgovoril je učitelj, „toda kakšen je sad? Droben in kisel kakor čvič. Kdor hoče, da mu drevo prinese dober sad, mora že mlado drevesce vcepiti, a potem mu gnojiti, obrezovati je in oskrbovati; k vsemu temu pa **t r e b a d e l a**“.

„Ali žito tudi cepijo?“ vprašal je Pavlov mlajši brat.

„Ne“, odgovoril je učitelj, „ampak orjejo zemljo in jo potrosijo z gnojem, vanjo

pa nasejejo izbranega in lepo prevejanega zrnja in še mnogo drugih poljskih opravil je treba, da iz zemlje zraste obilo klasja, polnega debelega zrnja, in da se potem more za vse ljudi peči dovolj kruha. Če bi pa zemlje nikdo ne obdeloval, zraslo bi iz nje k večjemu nekoliko kilavih in smetljivih klasov, kar bi nikakor ne zadostovalo za vse ljudi“.

„Nadalje bi obleke, hiš, knjig in raznih drugih stvari v obče ne bilo, če bi jih nikdo ne izdeloval“, pripomnil je Peter.

„Tako je!“ klicali so od vseh strani.

„Vidite torej“ sklenil je učitelj, „delo je neobhodno potrebno. „Brez dela ni jela“, pravi pregovor, a brez dela bi nadalje ne imeli niti obleke niti drugih prekoristnih stvari, izmed katerih nam je ta potrebnejša od druge.

Delo je častno.

Pavel je nekaj časa premišljeval o učijevih besedah, potem je pa vzdihnil: „Oh, delati je pač zelo hudo!“

Učitelj: — „Delo je včasih res zelo utrudljivo, toda navadno se delati le lenuhom zdi hudo“.

„Lenoba je greh“ opomnil je Peter.

„Gotovo!“ pritrdil je učitelj, a potem je nadaljeval: „Hudo se človeku zdi le tisto delo, katerega nima rad, a premnogi ljudje delajo prav radi, dà, z veseljem. In pomislite, kaj bi pa bilo, če bi n. pr. zemlje več ne obdelovali?“

France: — „Pomrli bi“.

Učitelj: — „In če bi ne zidali hiš in ne šivali obleke?“

Ivan: — „Tedaj bi pa pozebli“.

Učitelj: — „Če bi nadalje bolnikov nikdo ne zdravil, ostali bi nekateri vedno bolehave, in otroci bi ostali, če bi jih nikdo ne poučeval, vedno nevedni in malomarni. Kratko, vsi tisti, ki delajo bodi-si z glavo bodisi z rokami, nam koristijo in so nam uslužni: zategadelj smo dolžni, jih čislati“.

Peter: — „Če je lenoba greh, tedaj je pa delo krepost? Ali ni tako?“

Učitelj: — „Gotovo je tako! — Delo mora biti storjeno, naj je še tako mučno. Ako pa nekateri ljudje ne morejo delati, tedaj so tisti, ki za-nje delajo, njihovi dobrotniki. Tako so n. pr. stariši dobrotniki svojih otrok“.

Ivan: — „A kdaj treba delo plačati?“

Učitelj: — „Delo, ki se plačuje, ni dobrota ampak korist. Dobrote smemo sprejemati le tedaj, ko nam drugače ni mogoče živeti, in še tedaj s hvaležnostjo. Toda vedno moramo gledati na to — in to nam vелеva naša čast —, da povrnemo uslugo z uslugo in koristen predmet z drugim koristenim predmetom. Lahko bi se torej reklo, da delamo zato, da s tem drugim njihovo delo poplačamo, kajti zelo mnogo ljudi mora delati, da se zadosti potrebam vsakega posameznega človeka.

Delitev dela.

a) Razni opravki.

Otroci so se čudili tem besedam. Niso si prav vedeli tolmačiti te raznovrstnosti del, ki so potrebna, da se zadosti našim vsakdanjim potrebam. Zato je sklenil učitelj, razjasniti jim to natančneje.

„Mislimo si eden sam primer“, rekel je učitelj. „Kakor veste, imate na sebi suknene hlače, bombažev oprsник, platneno srajco, čevlje itd. Začnimo s suknom. Iz česa je?“

Peter: — „Iz ovčje volne“.

Učitelj: — „Treba torej pred vsem ovčarjev, ki vzrejajo ovce. Če je slednjič volna ostrižena, oprana, očiščena, tedaj“...

Jože: — „Tedaj se sprede“.

Učitelj: — Nekdaj so volno predli doma, a dandanes opravljajo to stroji, za koje treba železa, lesa, usnja. Koliko ljudij treba za obdelovanje surovin, in potem, če je stroj že gotov, za prejo?“

„Toda ne računimo tega, ampak nadaljujmo. Niti so gotove, treba jih pobarvati. Kdo barva prejo?“

Ivan: — „Barvar“.

Učitelj: — „A s čem? Imeti mora barvila, katera dobiva deloma celo iz daljne Indije. Vsekako mu jih treba prirejati, kajti same ne nastajajo“.

„Ako je preja slednjič tudi pobarvana, treba jo je še tkati. Tkalec pa potrebuje statve in te statve so iz železa, iz lesa in iz vrvic, kar so vse izdelali različni rokodelci“.

„Zdaj še le se polika in prigotovi za krojača, ki zopet potrebuje škarje, iglo in nit. Koliko ljudij torej treba, da je suknja dogotovljena“.

„Kaj pa oprsni?“

Ivan: — Bombaž, iz katere je sešit, prihaja iz Amerike, kaj ne da, gospod?“

Učitelj: — „Res je. Iz Amerike, iz Egipta, iz Indije in drugih prekmorskih dežel. Kako se pa pride tja?“

Peter: — „Z veliko ladijo“.

Učitelj: — „Dà, s prav veliko ladijo. Koliko ljudi pa treba, da oskrbe les, železo, baker, vrvi, platno. Koliko ljudij je moralo paziti, premišljevati, bdeti, računati in na razne načine delovati, da je ladija slednjič srečno priplula v varno пристanišče in da ni zablodila na neizmernem morju?“

„Toda počasi! Govorili smo o železu. Že za to, da imamo samo eden žrebelj, kakoršnih treba pri ladiji mnogo, dà, za edin žrebelj, s kakoršnimi so pribiti podplati pri vaših čevljih, mora delati tisoče ljudi. Globoko iz zemlje se izkopavajo rude (železo s prstjo in kamenjem vred). Treba mnogo voz in konjev, ki rudo prevažajo v fužine (koliko ljudi je stavilo fužine!) V fužinah se železna ruda raztopi s pomočjo oglja (koliko ljudi je pridelovalo oglje!) Iz železne tekočine se izlivajo železni drogi in slednjič ti železni drogi priromajo h kovaču, ki ima kovačnico, ki

jo je bilo treba zidati, meh, ki je moral biti izdelan, kladiva, klešče in druga orodja, ki se tudi niso sama naredila in potem oglje, katero je moral pridelovati mnogo tednov.

„Da se kratko izrazimo, če bi nam bilo mogoče natančno preračunati, koliko ljudi je sodelovalo pri izdelovanju obleke, ki jo ima vsakateri izmed vas, bilo bi jih morebiti 100.000, če ne še celo več“.

Takoj poizvemo, zakaj je delo tako razdeljeno“.

b) Vzrok delitve.

Ko se je učitelj nekega dne oglasil pri sosedovih, slišal je, kako je Pavel baš vpraševal svojega očeta; „Če denarja ne smemo po nepotrebnem trošiti, zakaj si pa potem rajši sami ne izdelujemo obleke, čevljev, plugov in motik?“

Oče: — „Zato ne, ker sami ne znamo vsega tega izdelovati“.

„To še ni vse“, pristavil je učitelj, „ampak tudi zato ne, ker bi nam sicer vse te stvari prišle predrago“.

In ker se je to navzočim sosedovim čudno dozdevalo, vrašal je učitelj Pavlovo

mater: „Čujte, soseda, kako dolgo bi vam bilo delati, da napredete volne, natkete snovi in našijete obleke za vso vašo družino?“

— „Morebiti 200 dnij“, menila je soseda.

— „In kako drago vam pride dan?“

— „Na 1 krono 50 vinarjev“.

— „Za 200 dni znaša to 300 kron“.

„In če si to obleko kupite, stala bi vas kakih 100 kron“.

„A mislite si, če bi vi morala cel dan presti, tkati, šivati, kdo bi pa po hiši pospravljaj, kdo bi vam bil v kuhinji in kdo bi krave molzel?“

„In vi, oče, ali bi izdelali plug tako hitro, kakor ga izdelava kovač?“

— „Gotovo ne!“

— „Kaj pa z železom? Ali bi si ga vi sami pridelovali, ravno tako baker in druge kovine, ki bi jih utegnili potrebovati?“

„Sreča za ljudi“, nadaljeval je učitelj, „da je delo med posameznike tako razdeljeno, da nekateri izdelujejo le motike, drugi voze in zopet drugi ure, knjige, čevlje itd. Delo, kateremu smo že privajeni, izvršujemo tem hitreje, a tudi tem boljše“.

— „Ali moram tudi jaz zato po večkrat eden stavek pisati?“ vprašal je Pavel.

— „Prav zato“, dejal je učitelj in nadaljeval: „Kdor bi moral pisati mnogo mnogo stavkov, katere bi potem prodajal, izpopolnil bi svojo umetnost tako, da bi pri tem iznašel tiskarstvo ali pa vsaj jekleno pero. Kdor namreč mora vedno opravljati isto delo, poskuša si je sčasoma olajšati ter urediti tako, da je izdatnejše, in pri tem iznajde razna orodja ali celo stroje, a s stroji se opravi tisoč do stotisočkrat več nego s prosto roko. Pomislite, nekdanj je človek svoja bremena prenašal sam; potem si je ukrotil v ta namen konja, ki je lahko nesel dvakrat do trikrat toliko, in dalje je iznašel voz, na katerem lahko pelje desetkrat toliko, a dandanes ima lokomotivo, ki z veliko naglostjo prevaža več nego tisočkrat toliko“.

„Kako se pravi ljudem, ki izdelujejo lokomotive“, vprašal je nekdo.

„Mehaniki!“ zaklical je Pavel in vprašal: „Ali torej Petrov brat, ki je mehanik, dela lokomotive?“

„Dà, toda ne on sam“, odgovoril je učitelj in nadaljeval: „Mož, ki se je iz-

učil v matematiki in mehaniki — imenujejo ga inženérja — dela črteže; zopet drug, kateremu pravijo modelér, izdeluje v manjši obliki modele raznih strojev, in potem se stroj razdeli na mnogo različnih delov, in vsak posamezni košček stroja izdeluje posebna vrsta rokodelcev, in sicer vedno ravno isti košček zato, da pri izdelovanju dosežejo tem večjo spretnost; nadalje so še v takšni delavnici primerjevalci in različni drugi delavci“.

„To je ravno tako, kakor pri kakšni pristavi“, rekel je Pavlov oče. „Imajo tam pastirja za krave, nadalje ovčarja, enega ali več oračev in voznikov, več dekel in raznih drugih delavcev, ki imajo vsak svoj posel, in vse te moške in ženske nadzoruje gospodar ali pa njegov oskrbnik, ki ima s tem dovolj opravka, akoravno ne prijema niti za plug niti za kako drugo orodje“.

„Pavel, k čemu je torej delitev dela potrebna?“ vprašal je učitelj.

„Delitev dela ima ta namen“, glasil se je odgovor, „da bi posamezniki izvajali svoje pridelke in izdelke temboljše, tem hitreje in tem ceneje“.

Čez nekaj dni je imel Pavel priliko, svojim tovarišem pokazati, koliko se je naučil iz tega pogovera.

Zamena.

Bil je sejmski dan in bilo je v počitnicah. Ivan se je s polnim žepom kroglic napotil z doma, da si poišče tovarišev, s katerimi bi se mogel igrati. Srečal je Petra, ki je lučal svojo žogo in ponudil mu je v zameno za žogo svojih kroglic. Peter bi pa bil rajši obdržal svojo žogo sam. Zato mu je Ivan ponudil 20, potem 25 in nazadnje celo 30 kroglic, a vse zastonj. Pavel pa, ki se je bil ravnokar pridružil, privolil je v tako zameno, kajti imel je tri žoge in v kratkem so se vsi trije veselo igrali, zdaj s kroglicami.

Toda ta dan z igro niso imeli sreče. Po cesti so vedno prihajali vozovi in gruča ljudi, ki so jih motili. Zato so dečki svoje igrače kmalu poshranili v žepe ter šli s sejmarji po cesti vedno dalje, dokler slednjič niso prišli na sejmišče.

Tu je stalo mnogo šotorov. Pod enim so se prodajali čevlji, pod drugim cikle,

tu nogavice, tam noži, nadalje medeni kolači, knjige, suknje, motike in tisoč drugih stvari. Nekoliko v stran je bil živinski sejem, a na drugi strani so imeli svoje šotore gostilničarji in glumači.

Ko je Pavel vse to ogledoval, domislil se je, česar se je bil v poslednjem pogovoru naučil o delitvi dela. Začel se je o tem pogovarjati s svojima tovarišema. Spoznali so, da ta, kdor je kakoršnih koli predmetov izdelal več, nego jih potrebuje sam, iste zamenjuje za druge, katerih sam nima in katere bi si sam le težko izdelal. Ali se niso tudi kroglice z ravno takimi pogoji zamenjale za žogo?

Toda medenih kolačev ali podobie bi jim za njihove kroglice in žoge vendar nikdo ne hotel dati.

Zakaj neki ne?

Kmalu jim je bilo tudi to razumljivo, kajti kaj bi naj počela prodajalka medenih kolačev z njihovimi kroglicami?

— „Oh, ko bi vendar imeli denar!“

— „Ko bomo veliki, zaslužimo si ga“.

— „Toda zakaj se za denar labko vse kupi?“ vprašal je Ivan.

„Dà, zakaj?“ so se vpraševali.

„Pojdimo vprašat gospoda učitelja“, domislil se je nekdo.

In hiteli so k njemu.

— „Gospod“, zakaj se lahko vse kupi za denar?“

„Saj se za denar niti ne da vse kupiti“, odgovoril je učitelj; „ali bi kateri izmed vas hotel za denar prodati svoja ušesa?“

„Teh pa že ne!“ odgovorili so vsi.

— „Dobro, kupiti se torej da le to, kar je na prodaj. In zakaj oni-le nožar želi prodati svoje nože?“

— „Ker bi rad denarja“, bil je odgovor.

— „Kaj pa počne z denarjem. Ali ga morebiti je? No, pa poskusite jesti ta-le novec!“

— „Denarja ne je, ampak kupi si kruha in mesa“, odgovoril je Ivan.

„Morebiti še tudi obleke“, pripomnil je učitelj, „ali si pa kupi železa ali poplača stanarino, kdo ve! Morebiti še niti sam ne ve, kaj stori z denarjem. Gotovo mu marsičesa treba, in ko bode imel denar že v žepu, tedaj si premisli, kam ga obrne“.

Muogo ljudi je prišlo k učitelju, da bi govorili ž njim. Ker torej ni imel časa, poslal je dečke domov ter jih povabil, naj ga zvečer zopet obiščejo ter naj vzemo s seboj še več svojih tovarišev, da nadaljujejo početi pogovor.

Denar.

Otroci so bili na sestanku dobre volje. Ni jim še bilo dovolj jasno, zakaj se lahko vse kupi za denar.

Učitelj je vzel v roko dve niti ter vprašal: „Dečki, kako izvemo, katera izmed teh niti je daljša?“

„Moramo ji izmeriti“, odgovorili so dečki.

Učitelj: — „S čim ji pa lahko izmerimo?“

Dečki: — „Z metrom“.

Merili so in se prepričali, da je bila ena nit ednajst metrov dolga, druga pa dvanajst.

„Glejte, otroci“, nadaljeval je učitelj, „tu sta dva lonca. Eden je viši, drugi je pa zato širši. V katerega gre več vode?“

Ker se mnenja niso strinjala, vzeli so liter, zajemali vanj vode in z njo napolnili oba lonca ter izprevideli, da je v eden lonec šlo trinajst, v drugi pa štirinajst litrov vode.

„Ali sedaj že veste, zakaj se z denarjem kupuje?“ vprašal je učitelj.

Otroci so strmeli, a niso vedeli, kaj bi odgovorili.

Na to je učitelj nadaljeval: „Pomorem vam torej. Tu-le vidite suknjo in tu-le sliko. Katera je draža? Ali tega ne veste? — Suknja velja 50 kron, slika pa 40“.

„Katera je torej draža?“

Dečki (soglasno): „Suknja“.

Učitelj: — „Za koliko?“

Dečki: — „Za 10 kron“.

Učitelj: — „Iz tega torej spoznate, da smo se morali pri določevanju vrednosti teh dveh predmetov posluževati krone, torej denarja“.

Učiteljeve besede so Ivana zelo vznemirile, kajti spomnil se je svoje današnje kupčije. „Žoga stane 20 vinarjev“, mislil si je, „a za 20 vinarjev se dobi 22 kroglic. Pavlu sem pa dal za žogo 30 kroglic, dal sem mu jih torej 8 preveč. Oj, zakaj tega nisem prej vedel!“

Pavlu je že vroče postajalo, kajti mislil je, da bode moral teh 8 kroglic Ivanu vrniti.

Učitelj ga je pa tolažil rekoč: „Obojestransko prostovoljno dogovorjena zamena je veljavna, in ni dovoljeno od nje odstopiti“.

Zakonitost kupčije je torej Pavlu vest pomirila, toda v vseh slučajih zakonitost ne zadostuje. Včasih se treba opirati ne le na zakon, ampak tudi na pravičnost. Sicer pa kmalu izprevidimo, da vrednost ni vedno enaka, ampak da se pogostoma izpreminja in da cena pomenja le vrednost, ki jo ima ta ali drugi predmet baš v tem trenutku, ko se kupi ali zamenja.

„Zakaj pa jemljemo, kadar vrednost merimo, košček bakra ali nikla, srebra ali zlata?“ vprašal je Pavel.

„To je prav lahko razumeti“, odgovoril je učitelj. „Nekdaj se je govorilo, da ta ali drug predmet stane n. pr. 3 ali 4 ovce, 2 ali 3 krave. Takšen denar je pa bil zelo nepriročen in neprilichen. Ne le, da ga ni bilo mogoče v žep vtakniti in s seboj nositi, ampak tudi pitati je bilo treba tak denar; utegnil je nadalje poginiti in tudi

deliti ga ni bilo mogoče. Če n. pr. ovco razsekate na 2 ali na 4 dele, tedaj je te posamezne kose težko dalj časa shraniti; ne dali bi se n. pr. ohraniti celi mesec“.

„Še dandanes se v neki deželi rabi za denar školjka, kauris imenovana. Ker se pa takih školjk mnogo najde, zahteva se jih za eno kravo polno vrečo, in zato tudi ta denar ni priličen“.

„Pri kovinah je pa to čisto drugače! Najti jih je le v manjših množinah, pridobivajo se še le po dolgotrajnem mučnem delu, ohraniti se dajo, kakor dolgo komu drago, in tudi če se razdelé, je njih vrednost enaka in sorazmerna s težo posameznih koscev“.

„Ali sedaj razumete?“ vprašal je učitelj.

„Dà, sedaj pa že razumemo, da resnično vrednost kakega predmeta treba izmeriti“, rekel je Ivan.

„To se pravi“, poučil ga je učitelj, „ne izmeriti, ampak naznačiti moramo resnično vrednost kakega predmeta, kajti vrednost se izpreminja od dne do dne“.

„Tudi to smo spoznali“, opomnil je Pavel, „da je denar mogoče shraniti dotlej, ko hočemo zanj kaj kupiti“.

„In denar vsakdo rad sprejema“, končal je učitelj, „ker se ž njim olajšuje zamenjevanje, a drugi predmeti nam pri tem niso tako priročni, že zato ne, ker ne nosijo na sebi znamke, kolika je njih vrednost“.

Cena.

Stroški pridelovanja ali produkcije.

„Sedaj torej veste“, rekel je učitelj, „da za denar lahko kupimo vsake vrste blago, brž ko smo se s prodajalcem pogodili za ceno“.

„Ali se nikoli niste domislili, da vprašate, zakaj vsi predmeti nimajo enake cene in zakaj cena zdaj poskoči, zdaj zopet pada?“

Dečkom kaj takega res še nikoli ni prišlo na misel, a jasno jim je bilo, da mora krava draža biti nego ovca in miza draža nego žoga.

Toda zakaj?

Slednjič so izprevideli, da so nekateri izmed predmetov veči nego drugi in da se n. pr. pri izdelovanju mize porabi več časa nego ga je treba, da se izgotovi žoga.

„Za mizo pa je treba tudi mnogo lesa, a les je dandanes drag“, oglasil se je sin

soseda mizarja, ki je to gotovo najbolje vedel.

„Vidite torej“, rekel je učitelj, „pri izdelovanju mize je treba mnogo lesa, ki stane denar, a treba je v ta namen tudi nekaj časa pridno delati, človek pa v tem času mora jesti, piti, oblačiti se in stanovati itd., in vse to povzroča stroške“.

„To velja za vsak predmet, in prav nič se ne da pridelovati brez stroškov, a ravno je pridelovanje nekaterih predmetov ceno, a izdelovanje drugih zopet draže. Cokle ali lesene žlice, ki se izdeljujejo z roko, stanejo n. pr. manj nego ovca, zato, ker za coklo ali za žlico treba le malo lesa in se jih lahko izdela po več na dan, a predno ovca doraste, pretečejo dve ali tri leta in se porabi mnogo klaje. Krava je zato draža nego ovca, ker je za-njo treba še več klaje nego za ovco in ker krava človeka, ki jo kupi, lahko dalj časa preživlja nego ovca. In če slednjič primerjamo to-le drobno in ono debelo knjigo, tudi takoj razumemo, zakaj ta stane 25 vinarjev, ona pa 5 kron“.

„Če si hočemo izračuniti ceno kakšnega blaga, tedaj ravno tako pred vsem sku-

šamo uganiti, koliki so bili pri tem blagu stroški pridelovanja ali produkcije.

„Zakaj?“

Pavel: — „Ker je gotovo, da prodajalec ne more blaga prodati po izvirni ali prvotni ceni ali pa celo še ceneje“.

Učitelj: — „Tako je! A izvirna ali prvotna cena se imenuje to, kar je blago producenta ali pridelovalca samega stalo. Kdor bi blago prodajal pod izvirno ali prvotno ceno, imel bi pri tem izgubo in prej ali slej bi ga taka kupčija uničila. Da se pa more izvirna cena, katero je kupovalcu treba poznati, preračunati, mora se dotično blago skrbno ogledati in presoditi“.

Povpraševanje in ponudba.

Neki sosed, ki je bil slišal ta pogovor, je nevoljen vprašal učitelja: „Kaj pa mislite, gospod? Izvirna cena vendar ni prodajalna cena! Kako morete zahtevati, da vam prodajam brez dobička?“

„Tudi o tem sem ravnokar hotel govoriti“, odgovoril je učitelj. „Gotovo je, da nikdo ne more biti že s tem zadovoljen, ako se mu vrnejo njegovi lastni stroški. Kdor je izdelal koristen predmet, sme pri

tem tudi kaj prislužiti. Le to se vpraša, kolik naj je ta zaslužek?“

Sosed: — „Čim več si more kdo prislužiti, tem bolje, seveda!“

Učitelj: — „A pošten človek nikoli ne zahteva prevelikega zaslužka, to se razume“.

Sosed: — „Seveda se to razume, a vendar moram jaz blago ceniti vedno nekoliko dražje, zato ker kupovalec pri blagu navadno hoče kaj utrgati. Ker pa za svoj trud, ki ga imam, za pridelovanje in za prodajo, ni določene cene, torej je naravno, če sem zanj raje bolje plačan nego slabo. Če mi je mogoče na dan zaslužiti 6 ali 7 kron namesto 5 kron, tem bolje. Toda žalibog je to največ od kupovalca odvisno, kajti njemu je najljubše, če dobi blago kar najceneje. Vedno dá raje 3 krone za blago nego 4. Kadar je blaga malo, sprijazni se slednjič z napovedano ceno, ako mu blago prija. Če ga je pa obilo, tedaj moram zopet jaz odnehati, kajti sicer bi šel kupovalec k drugemu prodajalecu, ki želi svoje blago na vsak način razpečati, akoravno po nižji ceni. Tedaj bi pa meni moje blago ostalo, kar bi mi nikakor ne bilo v korist; in da se to ne zgodi, zato

sem primoran, da ceno, dokler še ni prepozno primerno znižam“.

„Otroci“, rekel je na to učitelj, „kar vam je sosed prodajalec ravnokar pripovedoval, to je v vsakdanjem življenju velike važnosti; zapomnite si, da se to navadno izrazuje z besedama povpraševanje in ponudba.“

Na to je Pavel pripovedoval, kako je davi na sejmu slišal, da je branjevka ponujala merico orehov po 10 vinarjev. Želeč si jih kupiti, stopil je k branjevki in vprašal: „Kaj stane merica?“ Branjevka je odgovorila: „15 vinarjev“. A ker se je skliceval na to, da jih je prej ponujala po 10 vinarjev, dobil jih je merico po 10 vinarjev.

Ponujala je torej orehe le zato po nizki ceni, ker se je po njih premalo vpraševalo.

„Ako bi s teboj prišlo po orehih povpraševat tudi več tvojih tovarišev“, opomnil je sosed, „tedaj bi branjevka gotovo vstrajala in bi zahtevala po 15 vinarjav in sicer zategadelj, ker bi se po blagu močno povpraševalo. Če bi pa ne prišel vpraševat nikdo, kdo ve, ali bi jih slednjič ne ponujala celo po 5 vinarjev“.

„Iz tega se učimo“, rekel je učitelj, „da blago postaja draže, to je, da cena blaga poskoči, kadar ga je malo, in da blago postaja ceneje ali da cena pada, kadar ga je obilo. Če pa cena blaga tako nizko pade, da ne krije niti stroškov pridelovanja, tedaj nikdo več ne mara blaga pridelovati, ker nikdo ne mara delati v lastno izgubo. S tako kupčijo se nikdo ne bi mogel dalj časa pečati, kajti spravila bi ga prej ali slej na beraško palico“.

„Kaj bi pa bilo tedaj, če bi cene preveč poskočile?“ vprašal je Ivan.

„No, kaj neki bi bilo, če bi žoga stala 20 kron?“ vprašal je učitelj,

„Ne mogel bi si je kupiti“, rekel je Ivan.

„Dobro“, pritrdil je učitelj, „a pomniti treba, da je v ostalih slučajih tudi tako. Brž ko je blago postalo predrago, skrči se tudi število kupovalcev; po dotičnem blagu se torej premalo povprašuje in — cene začenjajo padati“.

„Mislimo si še ta-le primer: Branjevka ima za 10 meric orehov ter jih ponuja po 10 vinarjev. Če se oglasi pozneje 20 kupovalcev, tedaj cena hipoma poskoči, kajti

videti je, da za vse povpraševalce blago ne bode zadostovalo. Ceno so pa kupovalci sami zvišali, kajti brž ko je prvi kupovalec obljubil 15 vinarjev, ponudil je drug za merico 20, a branjevka sama je vsled tega zahtevala 25 vinarjev. Ker se pa pri tako visoki ceni oglasi le 6 kupovalcev, ki si hote kupiti tako dragih orehov, proda branjevka le 6 meric. V tem slučaju ima torej več orehov, nego jih more prodati — in to se imenuje razmerno ali relativno preobilje blaga, čegar neizogibna posledica je ta, da mora cena blaga tako nizko pasti, da sta slednjič kupovalec in prodajalec enako zadovoljna.

Kdo ima na ceno večji vpliv, kupovalec ali prodajalec?

Ta pogovor je dečke zelo zanimal, in nekdo izmed njih bi bil rad izvedel, kdo se večkrat uda, ali prodajalec ali kupovalec.

Sosed, ki je bil že mnogokrat na sejmu, je trdil, da prodajalec vsekako večkrat odneha.

„Drugače to niti mogoče ni“, rekel je učitelj in vprašal: „Ivan, ali rokodelec zato dela od ranega jutra do poznega večera,

ker mu je to v zabavo in mu tako čas hitreje mine, in ali trgovec samo za zabavo odpira prodajalnico?“

Ivan: — „Nikakor ne, ampak zato, da preživita sebe in svojo rodbino“.

Učitelj: — „Kaj pa kupovalec? Ali zato kupuje različne stvari, da bi trgovca razveselil. Pavel naj odgovori!“

Pavel: — „Nikakor ne, ampak človek kupuje, ker to in ono potrebuje“.

— „In tudi stvari, ki so mu v zabavo“, pripomnil je Peter (in mislil je pri tem na svojo predpoldansko kupčijo).

„Učitelj: — „Prav dobro! Vsakdo želi kupiti sebi v korist. Vsakikrat, ko se kupuje, se prodajalec in kupovalec v mislih takole pogovarjata:

Kupovalec: — „Koliko hočete za ta predmet?“

Prodajalec: — „Pet kron“.

Kupovalec: — „Pet kron ta predmet meni nikakor ni vreden“.

Prodajalec: — „Ves dan sem imel ž njim opravka, a surovina sama me tudi stane nekaj kron. Vzemite ga torej za 5 kron, ceneje ne morem dati; moj zaslužek je že itak premajhen“.

Kupovalec: — „Ali sem vam jaz kriv, da ste pri izdelovanju imeli toliko stroškov? Če bi vi kak predmet 20 dni izdelovali in bi pri tem porabili za 20 kron surovine, a če bi ta predmet za mene ne imel več vrednosti nego za 1 krono, ne maral bi vam dati več nego 1 krono“.

Prodajalec. — „Saj to vendar ni pravično, če bi tako dolgo moral zastonj delati“.

Kupovalec: — „Če se trudite, a od tega nimate nič koristi, tem slabije za vas. Kaj je pa vaš trud in vaše delo meni mar? Jaz vam vendar poplačam le uslugo, katero mi storite in korist, katero imam od vas. Če drugje dobim predmet, ki je prav dobro izdelan, za 5 vinarjev, a če bi vi za izdelovanje taistega predmeta potrebovali leto dni, a bi vaš predmet za mene ne imel več vrednosti nego oni, ki ga imam za 5 vinarjev, zakaj neki bi vam za vaš trud plačeval 1000 kron! In kaj, če bi vi ta čas izdelali kak popolnoma neuporaben predmet? Naj vam ga mari tudi tedaj plačam? Meni denar ne rase na cesti, da bi ž njim uganjal takšne burke“.

Prodajalec: — „No, če že ni drugače, tedaj pa moram nekaj popustiti.

Koliko vrednost ima torej ta predmet za vas?“

Kupovalec: — „4 krone in ne vinarja več!“ Če ga tako ne morete dati, tedaj pa z Bogom! Saj ga tako krvavo tudi ne potrebujem“.

Prodajalec: — „Naj pa bode! Tu ga imate za 4 krone!“

„Ni mi treba opozarjati vas“, rekel je nčitelj, „da je ta pogovor le izmišljen. V resnici ljudje ne govorijo tako, a gotovo tako mislijo in čutijo. Prodajalec se seveda ne uda kar prvemu kupovalcu, ampak še le tedaj določi blagu niže cene, ko vidi, da mu toliko, kolikor zahteva, nikdo ne mara plačati“.

„V nasprotnem slučaju, če bi namreč kupovalcu bilo na blagu zelo mnogo ležeče, tako da bi ga ne mogel pogrešati, zasukal bi se tak pogovor nekoliko drugače. Mislino si, da se gre n. pr. za toplo oblačilo.“

Kupovalec: — „Kako morete zahtevati 20 kron! Saj imate dovolj dobička, če je daste za 15 kron“.

Prodajalec: „Zahtevam 20 kron prvič, ker vam sedaj, ko je tako huda zima, s tem oblačilom storim veliko uslugo, drugič,

ker je za 20 kron komur koli lahko prodam. Sicer pa vidim, da je tudi vam oblačilo ljubše nego 20 kron“.

Kupovalec: — „Če torej že res nič ne odnehate, pa tu imate 20 kron!“

Jože: — „Ali pa to ni grdo, da trgovec za oblačilo zahteva toliko?“

Učitelj: — „Zloraba je vsikdar vse graje vredna. Prodajalec bi ne smel zlorabljeni redkosti blaga ter bi ne smel cene svojevoljno zviševati, a ravno tako bi tudi kupovalec preobilja ne smel zlorabljeni in ne cene preveč zniževati. V obeh slučajih se torej treba držati prave mere“.

Sosed: — „Pomisliti treba, da je blago včasih zategadelj redko, ker je pridelovanje predrago“.

Učitelj: — „Če vse to upoštevamo, tedaj izprevidimo, da producent ali pridelovalec (oziroma izdelovalec) dela za konzumenta ali uporabljalca. Če je producent konzumentove potrebščine preračunal, tedaj svoje blago gotovo dobro razpeča in je za svoj trud dobro poplačan, če se je pa varal, tedaj trpi škodo, ker mu razpečevanje njegovih pridelkov ne prinaša zadostnega dobička. Če bi mi n. pr. čevljar sešil mesto

črnih zelene čevlje, ker se njemu zeleni lepši zdé, mari je kupim? Nikdar ne!“

„Vrednost pridelkov ali izdelkov torej v prvi vrsti določuje konzument ali uporabljalec, ker je on plačnik, in tako se sme trditi, da ima konzument na ceno večji vpliv nego producent“.

Zlato in bogastvo.

Ko se je nekega dne zopet govorilo o denarju, pripovedoval je učitelj sledečo dogodbo:

Pred mnogo, mnogo leti se je napotil mogočen kralj z ogromno vojsko v dalnje dežele, da bi jih dobil v svojo oblast, ter je med potom prispel tudi v neko neznatno deželico, koje ime mu ni bilo znano. Poglavar te deželice mu je pa priredil imenitno gostijo, ter mu pri obedu ponudil zlatega kruha, zlatega mesa in zlatega sadja.

„Ali pri vas zlato jeste?“ vprašal je kralj začuden.

„Ne“, odgovoril je poglavar, „a mislil sem, da imate naravnega kruha, mesa in sadja pač že doma dovolj in da bi vam ga ne bilo treba hoditi tako daleč jest“.

„Kaj se učimo iz te dogodbe?“ vprašal je učitelj.

„Da zlata nikdo ne more jesti“, odgovorili so dečki soglasno.

„Gotovo ne“, pritrdil je učitelj. „Tudi zlate obleke si nikdo ne šiva in zlatih hiš istotako nikdo ne zida, a zakaj ima zlato vendar tako veliko vrednost?“

„Ker se iz zlata izdelujejo dragocenosti“, odgovoril je nekdo.

„In denar“, pripomnil je drugi deček.

„Za denar se pa vse dobi, česar potrebujemo, kaj ne?“ nadaljeval je učitelj.

„Toda če bi kdo izmed vas bil na zapuščenem otoku sredi neizmerne morja, kakor Robinzon, in če bi tam našel gručo zlata v vrednosti 100.000 kron, kaj neki bi z njo počel?“

Nikdo ni odgovoril.

„Menim, da bi storil, kakor Robinzon“, odgovoril je učitelj sam. „Nevoljen bi jo treščil ob tla, češ, ko bi bila vendar rajši iz železa! Železo bi bilo vsaj v marsikaterem oziru koristno. Iz njega bi se dala izdelati n. pr. sekira ali nož ali žreblji. — Zato me pa gotovo razumete, če trdim, da ima zlato samo po sebi le majhno vrednost,

kajti ni niti koristno, niti neobhodno potrebno, in nam je samo všeč. Služi nam večinoma le v ta namen, da iz njega kujemo denar, za katerega si lahko nabavimo različnih koristnih stvari“.

„Zdaj si pa mislite moža, ki bi imel toliko zlata, da bi ž njim lahko do vrha napolnil to-le sobo, da bi pa živel dan za dnevom le ob suhem kruhu in vodi, da bi bil nadalje oblečen v surovo medvedjo kožo in da bi prenočeval v pustih votlinah na kupčku suhega listja, skratka, da bi živel kakor divjak. Mislite si nadalje drugega moža, ki nima niti trohice zlata, a prebiva v prekrasni palači, spi na mehkih blazinah, ima v omarah obilo praznične obleke in si privošči najboljša jedila in najslajše pijače, z eno besedo, mislite si moža, ki ima dovolj vsega, česar treba za prijetno življenje. Kateri izmed teh mož se vam zdi bogatejši, oni, ki ima preobilo zlata, ali ta, ki ga nima nič?“

Ker so si otroci bili dobro zapomnili učiteljeve besede, da ima zlato samo po sebi le majhno vrednost, ni jim bilo težko uganiti, da divjak nikakor ni bil bogatejši izmed obeh mož. Lahko razumljivo jim je

bilo, da mož, ki ima hišo, polje, živež in obleko in vsega drugega dovolj, niti ne potrebuje zlata. Razumeli so tudi, da zlato ni nič drugega nego zelo priročno blago, ki se prav lahko da shraniti, ki predločuje kljub majhnemu obsegu veliko vrednost, in da se sme celo na mnogo delov razkosati, ne da bi izgubilo svojo vrednost (če pa steklenico razbijemo, nimajo črepinje nikake vrednosti), izprevideli so, da zlato kot denar samo po sebi še ni bogastvo, ampak le sredstvo, za koje si lahko nabavimo vse, kar tvori bogastvo.

Papirnat denar.

Neki večer je prišlo k očetu Blažu v vas več sosedov, da bi izvedeli kaj novega. Najbolj so se ta večer zanimali za nov bankovec po 50 kron, katerega je bil oče Blaž prinesel iz mesta. Bil je to prvi novi petdesetak, ki so ga v vasi videli. Začeli so se torej o novih bankovcih tako živahno pogovarjati, da še opazili niso, ko je potrkal in vstopil v sobo tudi učitelj, ki se je vračal z večernega sprehoda.

Nekdo izmed sosedov je rekel, da bankovec pomeni ravno to, kar papirnat denar.

„Ali je tudi papirnat denar?“ vprašal je Ivan.

„V mnogih deželah ga imajo“, rekel je učitelj.

„Ali si pa sme papirnat denar vsakdo delati?“ vprašal je France.

„To pa ne“, odgovoril mu je oče Blaž, „ni še dovolj natisniti na košček papirja besedo denar in pripisati število, koliko kron papirnatega denarja znaša to; glavna stvar je, da hočejo ljudje tak papir sprejemati v plačilo za dolg ali za blago“.

„Denar kovati sme samo država“, rekel je učitelj. „Če pa država nima dovolj zlata in srebra, tedaj izda papirnat denar. S tem papirnatim denarjem prevzame država tako rekoč dolg nasproti občinstvu. To pomeni toliko, kakor če bi država rekla: Tu imate za sedaj ta papir in ga dobro shranite. Ob priliki vam zanj dam toliko in toliko kovanega denarja“.

France: — „Komu reče država, naj vzame papirnat denar?“

Učitelj: — „Svojim upnikom. Če ima namreč država kakšne stroške poplačati in

zato nima dovolj zlata, tedaj plača s papirji ali z nakaznicami, kakor bi se temu tudi lahko reklo. Ljudje pravijo takrat, da je država izdala papirnat denar“.

Jože: — „Kako pa pozneje izplača papirje, katere je izdala?“

Učitelj: — „Na različen način. Sprejema n. pr. sama zopet papirje, katere je izdala, kar pomeni, da se državi davki smejo plačevati z njenimi nakaznicami ali s papirnatim denarjem. Če se potem papirji, ki so se povrnili, uničijo, tedaj je to toliko, kakor če bi jih bila država izplačala. Tedaj tisti papirji ne krožijo več, to je, niso več v rokah občinstva. Včasih pozove država občinstvo naravnost, naj prinese od nje izdani papirnati denar, da mu da v zameno kovanega denarja in še tudi drugače prehaja papirnat denar iz rok občinstva nazaj v državno blagajno“.

Oče Blaž: — „Jaz pa papirnatega denarja ne maram, kajti vselej, ko ga vidim, se mi zdi, da ob enem tudi vidim, kako mu vrednost upada“.

Učitelj: — „Vrednost papirnatega denarja pada le tedaj, če se ga je preveč izdalo, kajti čim več papirnatega denarja

izdaja država, tem bolj se zadolžuje. Sčasoma torej občinstvo izgubi zaupanje v papirnat denar ter bi rajši imelo kovane novce. Če bi pripuščal zakon, tedaj bi ljudje papirnatega denarja v obče več niti ne hoteli sprejemati. Toda od države izdani papirnat denar ima prisilni kurz, to je, vsakdo ga mora sprejemati v plačilo za dolg, če tudi ima manjšo vrednost, nego je vsota, ki je na papirju naznačena. V tem slednjem slučaju se potem govori, da vrednost papirnatega denarja pada, ali kratko, da papirji padajo. Za 10 kron papirnatega denarja se tedaj plačuje le po 9 kron 50 vinarjev ali celo samo 9 kron kovanega denarja“.

Sosed: — „Nadalje ovira papirnat denar tudi kupčijo, ker se v tujini z zlatim denarjem prav lahko kupčuje, dočim papirnatega denarja ne marajo znnaj države“.

Učitelj: — „Največi nedostatek papirnatega denarja je pa to, da povzroča draginjo“.

Pavel: — „Kako to?“

Učitelj: — „Kadar vrednost papirnatega denarja z znamko 20 kron upade za 5 kron, tedaj se za 20 kron v zlatu zahteva 25

kron papirnatega denarja. Ravno tako n. pr. zahteva trgovec 25 kron za svetilko, katero je prej prodajal po 20 kron“.

Sosed: — „Dà, in trgovec je k temu tudi prisiljen, kajti tudi on je moral plačati, če si je svetilko iz tujine naročil, 25 mesto 20 kron; moral jo je namreč plačati v zlatu“.

Bankovci. — Banka.

„Ali bankovce torej izdaja država?“ vprašal je France.

„Nikakor ne“, rekel je oče Blaž, „ampak avstrijsko-ogrsko banka?“

„A kaj je avstrijsko-ogrsko banka?“ vprašali so otroci nadalje.

„Razjasnim vam to natančno, kolikor mi bode moči“, odgovoril je učitelj.

„Iz česa peče pek kruh?“ vprašal jih je.

Otroci (vsi h kratu): — „Iz moko“.

Učitelj: — „Od kod pa jemlje moko?“

Otroci: — „Pri mlinarju si jo kupuje“.

Učitelj: — „Dobro, toda ne odgovarjajte vsi h kratu. Kje pa dobiva mlinar moko, Ivan?“

Ivan: — „Zmelje žito, ki si ga je nakupil pri poljedelcu“.

Učitelj: „Ali pa pek moko zastonj dobiva?“

Ivan: — „Ne, ampak kupuje si jo“.

Učitelj: — „Kaj pa, če nima v mošnji slučajno dovolj denarja? Kako pa tedaj plača?“

Peter: — „Tedaj pa napiše nakaznico in jo da mlinarju mesto denarja“.

Učitelj: — „To ni vsakikrat potrebno, ampak včasih naznani pek mlinarju kratko, češ, da denarja baš nima pri roki, a da mu plača, brž ko poproda kruh, ki ga speče iz njegove moke. In če mlinar v to privoli, tedaj je vse v redu. Toda mlinar utegne ravno tudi denar potrebovati za nakup zrnja, zlasti če je moke, ki jo je prodal peku, bilo prav mnogo. Tedaj še le zahteva od peka nakaznico, to je, pisano obljubo, s katero se zaveže, da plača o določenem obroku“.

— „Kaj pa stori mlinar s to nakaznico?“

— „Lahko bi šel k poljedelcu ter bi mu rekel: Dajte mi za 200 kron žita, in

tu-le imate pekovo nakaznico; pek vam že plača“.

— „Ali bi mogel to storiti, Ivan?“

Ivan: — „Mislim, da že“.

Oče Blaž: — „A če bi k meni prišel s tako nakaznico, vprašal bi ga najprej, kdo je prav za prav ta pek, ki obljublja plačati. Jaz nikomur rad ne zaupam; kolikokrat so me ljudje že ogoljufali!“

Učitelj: — „Vi bi tudi lahko prav dobro vedeli, da je pek zanesljiv človek in da vam gotovo plača, a vendar bi njegovo nakaznico odklonili“.

Oče Blaž: — „Dà, a to v tem slučaju, če bi jaz denar takoj potreboval, in bi nakaznica imela biti izplačana še le čez eden ali dva meseca“.

Učitelj: — „Še neka okoliščina, dragi sosed, bi lahko preprečila nameravano kupčijo“.

Oče Blaž: — „O seveda, kajti nakaznica nima kurza, to je, ne sprejema se od vsakogar za plačilo, 1. ker dolžnikova plačljivost ni splošno znana, 2. ker je plačilni obrok preoddaljen in 3. ker se znesek nakaznice ne ujema z vrednostjo blaga“.

„Kaj torej stori mlinar v tem slučaju? On pojde k bankirju, to je, k možu, ki z nakaznicami kupčuje, in čegar banka je prav za prav denarna prodajalnica. Ako ta bankir mlinarju zaupa, tedaj mu nakaznico — po odbitku majhnega zneska za svoj trud — takoj izplača (to je, eskomp-tuje nakaznico). Bankir potem lahko do določenega obroka na plačilo čaka, ali pa gre, če denar prej potrebuje, v avstrijsko-ogrsko banko, ki ni prav za prav nič drugega nego zelo bogat bankir, ki ga državna oblast strogo nadzoruje“.

Oče Blaž: — „Avstrijsko-ogrska banka je vendar družba“.

Učitelj: — „Baš menim to povedati. Zaklad avstrijsko-ogrske banke je lastnina gotovega števila asocijovanih (t. j. združenih) mož ali akcionarjev, a posle opravljata dva glavna upravitelja (eden za avstrijske, eden za ogrske dežele) in eden nadupravitelj, katerim stoji ob strani še poseben bankovni odbor, izvoljen izmed akcionarjev. Pred ta odbor prinese bankir pekovo nakaznico. Toda, predno nadaljujem, povejte mi, ako se še spominjate, kod je romala ta nakaznica“.

Ivan: — „Pek jo je dal mlinarju, mlinar pa jo je odstopil bankirju“.

Učitelj: — „Dobro. Pek obljubi plačilo in podpiše nakaznico; mlinar jamči za plačilo in tudi podpiše, a na zadnji strani — in to se pravi indosovati; slednjič jamči pa še tudi bankir in podpiše nakaznico, kajti banka hoče biti ugotovljena, da dobi izplačilo in za to sprejema le take nakaznice, ki imajo po tri podpise.“

Banka vam pa še ne da denarja, ampak vam da mesto pekove nakaznice svojih lastnih nakaznic, in sicer zato ne, ker niti ona včasih ne bi imela za vse tuje nakaznice dovolj denarja, akoravno njeno premoženje znaša nad sto milijonov. Bankir pa zato sprejme za pekovo nakaznico v zameno bankovne nakaznice, ker imajo gotovejšo veljavo. Zakaj neki?“

Oče Blaž: — „To je naravno“.

Učitelj: — „Hvala! Nič ne pravite, kajti otroci se sami tega domislijo. N. pr. Peter, povej nam še enkrat, zakaj pekove nakaznice noče vsakdo sprejeti?“

Peter: — „1. ker se ne pozna njegova plačljivost, 2. ker je izplačilni obrok pre-

oddaljen in 3. ker se znesek nakaznice ne ujema z vrednostjo blaga.

Učitelj: — „Pri avstrijsko-ogrski banki je pa to vse drugače, 1. vsakdo je prepričan o njeni plačljivosti, 2. plačilni obrok ni preoddaljen, kajti treba se le potruditi k blagajni in dobi se za nakaznico kovan denar in 3. se bankovne nakaznice ali bankovci glase na različne manjše in večje vsote; bankovci so po 1000 kron, 500 *K*, 200 *K*, 100 *K*, 50 *K*, 20 *K* in celo po 5 *K*. Ostalo se priplača v kovanem denarju. Nakaznice ali bankovce avstrijsko-ogrske banke pa tudi zato vsakdo rajši sprejema, ker jih ima samo ona pravico izdajati. V navadnih časih izplačuje svoje nakaznice, kadar kdo hoče, ob izvanrednih prilikah pa — za časa vojske in ustaje — imajo bankovci prisilni kurz, to se pravi, da so kakor papirnat denar. V takem nestanovitnem položaju se pri banki ne more zahtevati, da jih izplača v kovanem denarju.

Oče Blaž: — „Prisilen kurz pa seveda ne sme predolgo trajati“.

Kredit.

Ko so se še dalje pogovarjali, omenil je oče Blaž, da konzumentu ne prodaja rad na kredit, in da je kredit producentu koristen in včasih celo neobhodno potreben, konzumentu pa škodljiv in poguben.

Otroci so seveda prav dobro vedeli, kaj se pravi na kredit prodajati, namreč, da to pomeni, blago takoj dati, a na plačilo počakati, ni jim pa bilo jasno, zakaj bi kredit nekomu mogel biti koristen, drugemu pa škodljiv. Ker je Ivan učitelja poprosil pojasnila, vprašal je ta:

„Ali se še spominjate, kako je pek, o katerem smo govorili, na nakaznico nakupil moke?“

„Dà, dà!“ odgovorilo se je soglasno.

„Nakaznica še seveda ni denar“, nadaljeval je učitelj, „ampak le pisana obljuba plačila. Včasih se pri nakupu plačilo le ustno obljubi, ker pošten človek, ki ima denar, že tudi plača, naj si je napisal in podpisal nakaznico ali ne“.

„Na kredit dajati (to je verjeti, da bode kupovalec pozneje blago mogel in hotel

plačati) je zaupna stvar. Ako bi pa mlinar peku ne zaupal in bi mu ne hotel moke prodati na kredit, kaj naj tedaj počne pek ?“

Ivan: „Tedaj pa naj gre k drugemu mlinarju!“

Učitelj: — „In če mu nobeden mlinar noče prodati na kredit?“

Peter: — „Tedaj pek pač ne bode imel moke in seveda tudi kruha ne bode pekel“.

Učitelj: — „Če kruha ne bode pekel, tedaj pa tudi ne bode imel nič zaslužka. Kredit bi mu pomogel, da bi se lahko pečal s svojo obrtjo in da bi sebe in svojce pošteno preživiljal. Če pa moke nikakor ni dobiti, tedaj ga peč sama ne bode redila, če bi tudi celi dan v nji kuril in se še tako trudil“.

Ivan: — „In mi bi ne imeli kaj jesti“.

Učitelj: — „To je prav res! Tudi konzument bi pri tem imel škodo, ker bi ne bilo dovolj kruha. Toda to še ni vse. Če namreč mlinar noče moke na kredit dati, za gotov denar pa je tudi ne more prodati, kaj pa počne potem ž njo?“

Ivan: — „Nič“.

Oče Blaž: — „Seveda nič ž njo ne počne, a kaj če mu predolgo leži in se spridi?“

Učitelj: — „Zato je bode rajši tem manj prideloval, kajti čemu bi več zrnja kupoval, nego ga more porabiti, in čemu bi se z mletjem mučil, če pa pri tem ničesar ne zasluži.“

Oče Blaž: — „Če bi nadalje vzel zrnje na kredit, a bi moke ne mogel razprodati, s čim naj pa pozneje plača? In kaj še le, če bi mu poljedelec niti ne hotel dati žita na kredit?“

Učitelj: — „Gotovo bi bil najlažji račun, če bi producent vedno sproti plačeval in za gotov denar prodajal, a ker to ni mogoče, daje se na kredit — seveda le prav previdno. Pri tem se pa razmere tako-le uredi: Poljedelec proda žito mlinarju in dobi od njega namesto denarja nakaznico, katero shrani do določenega plačilnega obroka; včasih si jo da lahko tudi že prej izplačati od bankirja ali pa mesarja, to pa tedaj, če sta si mlinar in mesar dobra znanca. Potem zmelje mlinar nakupljeno žito in proda moko peku, seveda tudi ne za gotov denar, ampak na nakaznico, in še le pek

napeče iz moke kruha in ga razproda konzumentom.“

„Če plača konzument z gotovim denarjem — in tako bi to vedno moralo biti —, tedaj bode pek imel dovolj denarja, da izplača mlinarju dano nakaznico, a mlinar izplača potem tudi lahko poljedelcu. Ako je pa poljedelec od mlinarja dobljeno nakaznico bil mesarju odstopil, tedaj dobi mesar plačilo naravnost od mlinarja — in na tak način so s konzumentovim denarjem plačani vsi producenti“.

Ivan: — „Ker se je vse za konzumenta pridelalo, tedaj je tudi pravično, da vse on plača“.

Učitelj: — „Iz tega torej izprevidimo, da kredit pospešuje produkcijo ali pridelovanje, ker producentom omogočuje obdelovanje surovin. V našem slučaju je to ravno tako, kakor če bi mlinar poljedelcu rekel: Zmeljem vaše žito, a za delo in trud me poplača pek. Pek pa poreče: Iz mlinarjeve moke spečem kruh, in vse skupaj mi poplača konzument. Vprašam vas torej, zakaj neki naj plača konzument vedno sproti?“

Peter: — „Zato, da dobé producenti zaslužen plačilo“.

Oče Blaž: — „Ne le zategadelj, ampak ker konzument, ki jemlje na kredit, lahko zabrede v velike dolgove; ne izposojuje si namreč zato, da bi pri tem kaj pridelal, ampak v ta namen, da konzumuje ali uporabi, kar je pa porabljeno ali potrošeno, tega ni več“.

Učitelj: — „Iz tega sledi, da je le tak kredit koristen, katerega namen je, kaj pridelovati, in da je vsak drug kredit nespamet in nesreča“.

Kapital ali glavnica.

V nedeljo popoldne so se vaščani zbrali pod košato lipo sredi vasi ter so se pogovarjali o raznih gospodarskih stvareh; tudi otroci so prišli tja in so jih z zanimanjem poslušali. Govorilo se je o mnogih obče znanih ljudeh, o katerih se je vedelo, da so bili v svojih mladih letih siromašni, ki so pa tako modro gospodarili, da so se pozneje po pravici prištevali k najpremožnejšim prebivalcem celega okraja.

Hvalili so mizarjevega sina Marka, ki si je pred tednom dni bil kupil čedno hišico koncem vasi in velik kos zemljišča za

5000 kron. 3000 kron je sproti izplačal, ostanek je pa obljubil v obrokih izplačevati. To mu je pa bilo moči storiti le zato, ker je na dan služil po 3 krone 50 vinarjev, a je potrošil na dan le 2 kroni, tako da si je na dan prištedil po 1 krono 50 vin.

Možje so mu prorokovali lepo bodočnost, ako bi si tudi za naprej tako varčno gospodaril.

Dečkov, ki so ta pogovor slišali, se je takoj polastila vroča želja, da bi obogateli tudi oni.

„To vam je prav lahko“, rekel je oče Blaž, „ako prvič pridno delate in drugič dobro gospodarite, to je, ako ne boste zapravljivci“.

„Modro gospodarstvo“, nadaljeval je učitelj, „vam je neobhodno potrebno. Kdor neprenehoma še tako marljivo dela, a to, kar si je zaslužil, sproti potroši, tak človek nikdar ne bode imel svojega kapitala. Z delom se denar pridobiva, a shranjuje in množi ga le modro gospodarstvo“.

„Ali je kapital torej denar?“ vprašal je Pavel.

„Seveda je tako. Ali tega ne veš?“ klicali so tovariši.

„Motite se, otroci!“ rekel je učitelj, „kajti denar ni vedno tudi kapital“.

Ker se je pa to dečkom nekako neverjetno zdelo, vzel je učitelj iz žepa novce in jim ga pokazal, rekoč: „Glejte ta-le novce! Ali je to denar ali ni?“

„Dà, dà“, odgovarjali so vsi.

„Ta denar, ki ga imam v roki, izdam lahko za nakup raznih jedil“, rekel je učitelj, „in ker ta jedila potrošim, zato denar, ki sem ga na ta način izdal, nikakor ni kapital. Če si pa za taisti denar kupim rajši knjigo, ki jo v šoli potrebujem, tedaj sem si prav za prav kupil orodje, (knjiga je pri meni ravno to, kar kopaču motika ali drvarju sekira) in ker so orodja del kapitala, zato je v tem drugem slučaju moj denar v resnici kapital. Denar, ki ga izdajamo za raznovrstne potrebščine, torej nikakor ni kapital“.

Kaj takega večina poslušalcev še ni bila slišala in čudili so se učiteljevi trditvi. Da bi to lažje razumeli, ponovil je učitelj, česar so se dečki bili učili o vrednosti denarja. Opozoril je na že znano resnico, da denar sam po sebi prav za prav nima vrednosti, ker ga nikdo ne more jesti in ker

se ž njim ne more pisati ali šivati, niti žagati ali orati, da je pa denar pač sredstvo, ki nam omogočuje nakup raznih potrebnih in nepotrebnih stvari. Denar nam predočuje zdaj kruh, zdaj zopet to ali ono orodje.

„Vi tkete platno, kaj ne?“ vprašal je pozneje učitelj strica Arneja. „Česa vam treba v ta namen?“

Stric Arnej: — „Statev in preje“.

Učitelj: — „Delo in dvoje zdravih in spretnih rok še torej ne zadostuje, ampak treba vam šena dalje prvič preje, ki je surovina vašega rokodelstva, in drugič statev, ki so vaše orodje ali vaš stroj. Preja, statve, delavnica in denar, ki ga izdajate za nakup raznih pripomočkov, to vse skupaj je vaš kapital — vsega tega vam treba za produkcijo, to je, za tkanje platna. Kar je še torej razun dela za produkcijo ali za pridelovanje neobhodno potrebno, to je kapital“.

Peter: — „Kaj pa plug, voli, ovce? Ali je to tudi kapital?“

Učitelj: — „Gotovo, tudi to je kapital! — Mislite si delavca, ki od svoje mezde pribrani na dan 1 krono in si po tem ta-

kem v sto dneh prigospodari 100 kron. Kaj menite, ali je to že kapital ali ni? — To še ni znano, ampak se izve šele tedaj, ako poizvemo, kaj je mož z denarjem storil. Dokler ima denar v žepu, dotlej ta denar ni nič drugega nego sredstvo za nabavo raznih stvari. Če se mož odloči, da izda ta denar za zabavo in razveseljevanje, tedaj to ni kapital, ako pa denar zanese v hranilnico, ki mu zanj plača 4 krone obresti na leto, tedaj še le je to kapital in sicer zato, ker prideluje obresti. Ako bi mož slednjič pridjal k tem 100 kronam še več denarja, ki si ga je že prištedil, ter bi si za to vsoto nabavil statve in preje, tedaj bi s tem svoj denarni kapital spremenil v obrtni kapital. Zapomnite si, kar tu le mimogrede omenjam, da je obrtni kapital navadno izdatnejši, to je, da daje več dobička nego denarni kapital.

Štedljivost in skrbno gospodarstvo torej ustvarja kapital. Gospodariti, se pravi pritrgovati si in kdor si pritrguje, ta si tudi kaj prigospodari, kajti že pregovor pravi: Zrno do zrna pogača, kamen do kamna palača.

Ne smete si pa misliti, da si le ta lahko kaj prigospodari, ki mnogo zasluži. Tudi,

kdor malo prisluži, si lahko gospodari, kajti le tega je potreba, da se vedno manj potroši nego se prisluži.

Različne vrste kapitala.

Družba je nekaj časa premišljevala o učiteljevih besedah, a enemu izmed vaščanov ni šlo v glavo, kako to, da bi preja in statve tudi mogle biti kapital, in ravno tako tudi žito, njiva, voli itd.

„Seveda vsi kapitali niso enaki“, rekel je na to učitelj, „ampak tudi učenjaki razločujeje več vrst kapitala. Posebno važni ste dve vrsti kapitala, namreč stalen ali fiksen kapital in krožeč ali cirkulujoč kapital. Statve n. pr. ostajajo vedno neizpremenjene v tkalčevi delavnici in se nikamur ne ganejo ter so stalen kapital, a preja se prinaša v delavnico ter se tam izpremeni v platno in tako zopet zapušča delavnico, a na njeno mesto stopa druga preja. Preja kroži ravno tako kakor denar ali cirkuluje iz roke v roko. Zapomnite si pa, da krožiti ali cirkulovati ne pomenja nič drugega nego lastnika izpreminjati.

Statve so po tem takem tkalčev stalen a preja njegov cirkulujoč kapital“.

„Stalnih kapitalov je pa seveda zelo mnogo. Ali mi veste imenovati nekaj predmetov, ki se prištevajo k stalnim kapitalom?“

Peter: — „Delavnica“.

Ivan: — „Njiva, travnik . . .“

Andrejček: — „Parni stroj“.

Učitelj: — „V obče se sme reči, da so to predmeti, ki se ne izdelujejo vedno zopet iz nova in s katerimi se navadno ne kupčuje. Nasprotno je pa krožeč kapital, n. pr. vol, katerega mesar slokega kupi in nekaj časa pita, potem pa, ko je dovolj tolst, zopet proda; iz enakega vzroka se imenuje krožeč kapital tkalčeva preja, čevljarjevo usnje, krojačevo platno, premog, s katerim kurimo, olje za mazanje strojev, denar za plačevanje davkov, najemnina, delavska mezda, služabniška plača, različna semena in mnogoteri slučajni izdatki“.

„Pozor, otroci! Zdaj vas pa povprašam nekaj prav težkega. Ali je kočija fiksni ali cirkulujoč kapital?“

Vsi otroci: — „Kočija je cirkulujoč, to je, krožeč kapital“.

Učitelj: — „Vi sodite le po zunanostih. Jaz bi tega ne mogel kar tako določiti, ampak bi moral prej vprašati, čegava je kočija in čemu je. Če bi se mi odgovorilo, da je kolarjeva, vedel bi takoj, da je ta kočija blago, in ker bode kot taka romala od roke do roke in lastnika vedno izpreminjala, zato je res krožeč ali cirkulajoč kapital. Ako bi se mi pa reklo, da je ta kočija kočijaževa, izvedel bi s tem, da je ta kočija stalen ali fiksen kapital. V tem slučaju je namreč orodje kočijaža, ki ž njo ljudi prevaža iz kraja v kraj in si s tem služi svoj kruh. Če bi pa slednjič ta kočija bila lastnina bogatega grajščaka iz sosesčine, kaj menite, kakšen kapital bi bil to tedaj?“

Nikdo ni vedel odgovora.

Učitelj: — „V zadregi ste, kakor se mi zdi, in sicer po pravici. Kočija, ki bi jo kdo imel samo za zabavo, bi v obče niti ne bila kapital. Ta kočija bi bila predmet konzumpcije ali uporabe, to se pravi, da bi jo njen lastnik uporabljal ali konzumoval dotlej, da bi bila popolnoma obrabljena. Pri tem primeru torej tudi vidite, da se konzumovati ne pravi jesti, ampak sploh uporabljati ali izkoriščati“.

Oče Blaž: — „Človek pa, ki dobi pri kaki kupčiji ta ali drug predmet nazadnje v roke in ga ne meni dalje prodajati, imenuje se konzument ali uporabljalec“.

Učitelj: — „Sedaj pa še eno vprašanje! Kakšen kapital je zdravnikova učenost? — Zakaj se temu čudite, da bi učenost tudi mogla biti kapital? Mar zdravniku učenost ni orodje njegovega dela? Saj mu je ravno vsled njegove učenosti mogoče, zdraviti vas. Zdravnik torej prideluje vaše zdravje in hvaležni ste mu za to ter mu uslugo, katero vam je storil, radi poplačate“.

„Zdravnikove, odvetnikove, učiteljeve in n. pr. inženjerjeve znanosti imenujemo navadno razumov ali immaterijalen kapital, ki bi se dal kakor delavski pripomočki in orodja sploh prištevati k stalnim kapitalom“.

Oče Blaž: — „Kdo bi se bil tega domislil! In vendar je prav res, kar pravite. Tudi jaz n. pr. pošiljam svojega dečka dolgo let v šolo in ga potem dam k mojstru v učenje — in vse to me stane mnogo denarja. Moj sin pa pri tem marljivo dela in se uči in shranjuje, ne petakov ali desetakov, pač pa zaklade znanosti in učenosti. Nazadnje mu bode pa vse to prav

lepo korist prinašalo. Dà, razumem vas, gospod učitelj, učenost in znanost je res tudi kapital“.

Učitelj: — „Rokodelec, ki se je svoje obrti dobro naučil in je spreten delavec, ima tudi dragocen kapital, namreč svojo spretnost, vsled katere ima mnogo lepši zaslužek nego n. pr. neuki dninar, ki ne razume drugega nego mlake trebiti in drva cépiti“.

Obresti kapitala.

„Nekaj mi pa pri razumovem kapitalu vendar ne ugaja“, rekel je oče Blaž čez nekaj časa. „Razumovega kapitala namreč ni mogoče izposoditi, da bi prinašal obresti“.

„Ravno zato vam ga pa tudi vzeti ali ukrasti nikdo ne more“, odgovoril je učitelj. „Bijant, modrijan starega veka, ki je bil tudi zelo bogat mož, moral je, kakor tudi ostali someščani, svoje rojstno mesto zapustiti, ker so se ga sovražniki polastili. Vsakdo je pred pobegom vzel s seboj izmed svojih dragocenosti, kolikor mu je bilo moči, le bogati Bijant je šel praznih rok iz mesta. Ko so se mu pa znanci zaradi

tega čudom čudili, rekel je smehljaje se: „Nikar za mene ne skrbite, prijatelji, saj nesem s seboj ta del svojega premoženja, ki mi ga noben tat in noben sovražnik ne bode mogel ukrasti, kajti s seboj nesem svoje znanosti“.

„Kaj se pravi na obresti izposoditi?“ vprašal je Jože.

„Ako si si prihranil 100 kron“ rekel je na to njegov oče, ki je tudi bil navzoč, in jih, mesto da bi kupil orodja in surovin za svoje rokodelstvo, posodiš svojemu prijatelju, tedaj ti bode za to uslugo z veseljem vsako leto dajal po 5 kron. To bi v tem slučaju bile obresti tvojega kapitala. Bilo bi ravno tako, kakor če bi mu bil dal hišo v najem, in on ti s temi 5 kronami izplačuje tako rekoč najemnino za izposojenih 100 kron“.

Učitelj: — „Če se da polje v najem, imenuje se denar, ki se plačuje za to uslugo, najemnina; če damo stanovanje v najem, imenujemo svoto, ki jo za to dobroto sprejemamo, stanarino, a če izposodi kdo mesto polja ali hiše svoj denar, tedaj se mu za to tudi plačuje gotov znesek, in to so obresti“.

„Moji tovariši“, rekel je Matevž, ki je bil nekaj let delavec v bližnjem mestu, „so pa vedno trdili, da bi se za izposojen denar ne smele obresti zahtevati“.

Učitelj: — Kdor bi denar brezobrestno izposojeval, storil bi to gotovo le iz posebnega prijateljstva. Če bi vaš brat prišel ob svoje premoženje in bi mu vi ponudili brezplačno novo stanovanje, ravnali bi gotovo prav po bratovsko, in če bi vaš prijatelj bil v zadregi in bi mu vi denar brezobrestno posodili ali pa celo darovali, bili bi gotovo zelo dobrotljiv in ljubeznjiv človek, in vsakdo bi si hotel pri vas denarja izposoditi. Kljub svoji veliki dobrotljivosti bi pa vi pri vsem tem bili gotovo prav slab gospodar, kajti vsakdo ima pravico, dà, celo dolžnost, skrbeti za to, da mu njegov kapital prinaša kar največ dobička.

Oče Blaž (k svojemu stričniku Matevžu): — „Čuj no, ali si tvoji prijatelji delavci tudi želé brezplačno delati od jutra do večera?“

Matevž: — „To je zopet kaj družega, stric! Delo utruja, in delavec potrebuje svoj zaslužek, da si kupi kruha, denar izposojevati pa ne stane posebnega truda in razun tega so kapitalisti tudi veliki bogatini“.

Učitelj: — Delavcu se mezda plačuje zato, ker je delodajalcu s svojim delom uslužen in koristen; a ravno tako so tudi obresti, ki se plačujejo kapitalistu, le plačilo za storjeno uslugo. Vsi rokodelci seveda ne priznavate drugega dela nego ročno delo, in vendar je človek svojemu bližnjiku na marsikak drug način tudi lahko zelo uslužen in koristen. Ljudje ne delajo samo z rokami, ampak opravljajo tudi na razen drug način silno težavne posle. Verujte mi, da sem tudi jaz, akoravno niti drv ne cé-pim niti ne orjem, zvečer često pošteno utrujen. Toda, da ne govorim o sebi, pomislite le, kaj bi n. pr. storil zdravnik, če bi vsa svoja zdravniška dela moral zastonj opravljati. S čim bi plačeval hrano in stanovanje in zdravila?“

„Pred nekaj tedni sem v mestu obiskal bogatega trgovca, pri katerem sem slučajno imel nek popravek. Prekoračil sem veliko pisarno, kjer je nad dvajset pisarjev in trgovskih pomočnikov pridno pisalo in računalo, ter sem slednjič vstopil v trgovčevo delavsko sobo. Z delavsko sobo v zvezi je bila spalnica, ki je po svoji notranjosti (kolikor je to skozi odprte duri bilo moči

opaziti) jasno pričala, da delo tudi tam nikoli ne miruje. Povsod, kamor si pogledal, vse polno knjig in zapisnikov, in tudi mizica, ki je stala tik postelje, je bila preobložena z novodošlimi pismi in poročili iz vseh krajev sveta. Vse to je kazalo, da si je trgovec lep kos dela tudi za noč prihranil“.

„Kaj pač menite? Kdo je delal dalj časa in z večjim naporom, trgovec ali kdor si bodi izmed njegovih pomočnikov?“

Oče Blaž: — „Gotovo trgovec“.

Učitelj: — „Seveda je tako. Pomočnik se napoti zvečer brez skrbi domov, pokrepča se in leže mirno spat. A trgovec računi in premišljuje še pozno po noči sem in tja, kaj je ta dan dosegel, kaj treba za prihodnji dan ukreniti in kako stoje njegova podjetja. Ravno ta dan izgubil je pri nekem naročilu velikansko svoto. Še ena ali dve takšni izgubi in prišel bi na beraško palico.“

Peter: — „Kaj pa prideluje trgovec s svojim delom?“

Učitelj: — „Oj! prav mnogo. Oskrbuje nam kavo, čaj, riž, njegova zasluga je, da dobivamo cukrer po nizki ceni, in še marsikaj. Vse to je baš delo njegove glave“.

Matevž: — „To že rad priznavam. Kdor dela z glavo, to je, kdor nam je uslužen s svojim razumom in s svojo učenostjo, ta zasluži, da se mu njegov trud na ta ali drug način poplača, a denar vendar ničesa ne dela! Zakaj bi se torej za posojeni denar morale plačevati obresti?“

Učitelj: „Saj tudi kladivo ne dela in igla tudi ne, ampak roka drži in vihti orodje, razum ji pa zapoveduje in kaže pravo pot. Tako orodje je pa tudi denar (to se pravi, da denar vsako orodje vsaj predočuje ali nadomešča, ker se da vsako orodje knpiti za denar), kojega uporabo določa človeški razum“.

„Tako je n. pr. oni trgovec, o katerem sem vam bil pripovedoval, izprevidel, da mu v kratkem v zalogi zmanjka kave, ter je takoj brzojavil svojemu zastopniku v Brazilijo, in ta mu je je nakupil za 100.000 kron. Dal jo je naložiti na ladijo in v Evropo peljati, a nastala je huda burja, in ladija s kavo vred se je potopila v globočino morja. Kave ni bil naročil za samega sebe, ampak za nas odjemalce. Z naročilom in plačilom kave je hotel prav za prav nam biti uslužen, a izguba je vendar za-

dela njega samega. Zakaj bi torej bilo kri-
vično, ako ga kupovalci odškodujejo pri
nadaljnem kupovanju za njegove stroške in
izgube“.

Oče Blaž: — „In če trgovec sam nima
dovolj denarja ter mu ga jaz posodim, te-
daj se mu pridružim ali, kakor je navaden
izraz, tedaj imava skupno podjetje“.

Učitelj: — „Čisto prav! A če se dva
moža združita za kako skupno podjetje,
zgodi se to lahko pod različnimi pogoji.
Eden slučaj je ta, da sta podjetnika oba
deležna dobička in tudi slučajne izgube, v
drugem slučaju pa eden izmed podjetnikov
drugemu prepusti celo podjetje in tudi svoj
denar, da ž njim počenja, kar hoče, a za
prepustitev svojega denarja zahteva od vsa-
kih 100 prepuščenih kron po 5 kron na
leto. Ker je drugi izmed teh dveh mož po
tem takem podjetju čisto sam vodil in ker
se je le on pri podjetju trudil in skrbel
za njega uspeh, zato je pravično, da je
tudi ves dobiček, kar ga še ostane, potem
ko je za vsakih 100 posojenih kron izplačal
po 5 kron, samo njegov. Ker pa prvi iz-
med obeh udeležencev podjetja ni vodil,
zato tudi ne jamči za slučajno izgubo, ka-

tero je pravi vodja celega podjetja utegnil zakriviti s svojo malomarnostjo ali neizkušnostjo. Prvi izmed obeh podjetnikov torej drugemu prepušča svoj kapital, naj potem ima ta pri podjetju mnogo dobička ali še celo izgubo, a zato na vsak način zahteva na leto po 5 kron od 100“.

Oče Blaž: — „Naj si kdo za svojih 10.000 kron že kupi njivo ali da hišo sezi-dati, naj si uredi trgovino ali pa teh 10.000 kron izposodi, na vsak način mora od tega imeti nekakšno korist, bodisi si najemninino ali stanarino, bodisi dobiček ali obresti, kajti sicer bi se sčasoma dogodilo, da bi ali nihče več ne hotel štediti in gospodariti, ali da bi vsakdo svoj denar v zemljo zagrebel, kar bi bilo ravno tako obžalovati. Brez kapitala pa ni mogoče izvršiti nika-kega podjetja, in vsled tega se marsikdo še celo srečnega čuti, če ima kredit in če si more denar, kadar ga potrebuje, izposo-diti, in vsakdo zato navadno rad plačuje pogojene obresti.“

Učitelj: — „To je pa tudi prav naravno. Kaj bi pa neki mizar počel, če bi si ne mogel nabaviti desek in kovač, če bi ne imel železa? Kapital, ki si ga izposodita,

jima pomaga, da moreta ustvarjati izdelke svojega rokodelstva in s tem kaj prislužiti. Prav rada torej oddasta majhen del svojega zaslužka onemu, ki jima je s posojenim kapitalom zaslužek sploh omogočil. S tem poplačata le uslugo, ki se jima je storila. Kdor jima je to uslugo storil, moral se je v ta namen za nekaj časa svojemu kapitalu odreči in zato vsekako zasluži odškodnino. Če bi pa kdo od nas zahteval, da mu naj denar brezobrestno posodimo, bilo bi to skoro ravno tako, kakor če bi zahteval, naj mu čevlje zastonj damo. Vsako delo in vsaka usluga zasluži tudi primerno plačilo.“

Obresti in dobiček.

V obližju se je imela staviti nova železnica in zato se je o tem nameravanem podjetju seveda tudi med vaščani mnogo govorilo. Kdor si je bil kaj prištedil, hotel je s svojim kapitalom pri tem podjetju kaj prislužiti.

Neko nedeljo popoldne je več sosedov prišlo učitelja vprašat za svèt, in ker je v sobi bilo prevroče, posedli so mladi in stari pod košato lipo, kjer je bil prav prijeten

hlad. Vpraševali so učitelja, ali bi bilo bolje, da si vzamejo akcije ali obligacije.

Učitelj jim je pa odgovoril: „Pred vsem moramo vedeti, kaj pomenjata besedi akcija in obligacija.

„Akcija ali delnica je del podjetja, in akcijonar je delničar. Delničar ali akcijonar vplača v skupno blagajno 100, 1000 ali 10.000 kron in, če je pri podjetju kaj dobička, tedaj mora tudi on primerno svoto dobiti, če pa ni dobička, tedaj tudi on ničesar ne dobi. Oni del dobička, ki odpade na vsako posamezno akcijo ali na vsako delnico, se imenuje dividenda; ves dobiček se namreč razdeli na toliko enakih delov, kolikor je akcij ali delnic, a delnice so pri enem in istem podjetju seveda vse enake. Vse delnice so po 200, po 500, po 1000 kron itd., a kdor hoče, vzame lahko tudi več nego samo eno delnico.“

„Obligacije ali obveznice so pa prav za prav dolžna pisma. Kdor kupi n. pr. od družbe obligacijo za 500 kron, postane za to svoto družbin upnik in sprejema kot tak pogojene obresti, recimo na leto po 4 ali 5 kron od 100, a ni deležen dobička in tudi ne jamči zu slučajno izgubo. Obresti

se morajo vsekako najprej izplačati, in še le ta dobiček, kar ga je po izplačanju obresti še ostalo, se razdeli med posamezne akcionarje. Kdor ima torej obligacije, temu se izplača vsako leto enak znesek, akcionar pa dobiva to leto nekoliko več, drugo leto morebiti zopet nekoliko manj, kar je seveda vsakokrat odvisno od skupnega dobička, ki ga prinaša podjetje. Če je po tem takem podjetje ugodno, tedaj je dividenda vedno nekoliko viša nego obresti, ki se izplačujejo za posamezne obligacije, in ker morajo akcionarji jamčiti tudi za slučajno izgubo, zato je to tudi popolnoma pravično“.

„Izvedeli smo torej, kaj je akcija in kaj obligacija. Kdor je pripravljen jamčiti tudi za slučaj izgube, ako bi namreč podjetje slabo uspelo, ta si kupi akcijo, ki utegne prinašati prav visoko dividendo, a kdor se rajši zadovolji z manjšo vsoto, ter hoče, da se mu točno ob določenih obrokah izplačuje, ta si vzame obligacijo“.

Potem se je o ti stvari še dolgo govorilo. Nekateri so o možnem uspehu novega podjetja sodili tako, drugi zopet drugače. Oni, ki so upali, da bode železnica imela

dober promet in da bode torej prinašala mnogo dobička, nakupili so si akeij, drugi pa, ki so menili, da dobiček ne bode posebno velik, vzeli so rajši obligacije.

Potem je pa oče Blaž opozoril še na različne druge stvari gledé na novo železnico. „Za železnico bode tudi treba delati mnogo nasipov“, rekel je, „in dela v deželi gotovo ne bode primanjkovalo“.

„Tudi jaz sem že o tem premišljeval“, pripomnil je sosed Štefan. „Mislim, da bi ne bilo napačno, pogoditi se za nekoliko nasipov. Oddajali se bodo oddelki po 1000 in po 5000 metrov dolžine. Meni se je pa za to težko odločiti, ker bi sam seveda vsega dela ne mogel zmagovati, ampak bi gotovo potreboval več pomočnikov. Če si najmem delavce, moral bi sproti izplačevati mezdo, morebiti po 3 krone za dan, a za to mi primanjkuje denarja (kapitala!). Moral bi si torej vsekako denarja izposoditi, a ne poznam se s kapitalisti in bi torej ne imel pri njih kredita. Zdaj sem se pa tudi domislil, da bi se stvar dala še na drug način urediti, lahko bi se v ta namen asocijoval (ali združil) z dvema ali tremi znanci, da bi se podjetja skupno lotili“.

Ta misel se je vaščanom prav pametna zdela, in takoj so začeli ugibati, kdo bi se n. pr. mogel s sosedom Štefanom asocijovati. Predlagal je ta tega, drug zopet drugega, a zediniti se niso mogli, kajti o nekaterih se je reklo, da bi tega menda ne hoteli, a drugi da bi ne mogli. Zakaj bi neki ne mogli. Zato ne, ker se je nameravalo posamezne nasipe še le po daljši dobi, morebiti čez kake tri mesece po začetem delu, plačevati. Delavci bi seveda tako dolgo ne mogli čakati na plačo. Če bi imeli vsaj majhen kapital, bila bi taka asocijacija možna, a ker ga ni bilo, morali so se odločiti, da bodo delali za vsakdanjo mezdo.

Skušnja sploh uči, da se delavci navadno ne marajo podajati v nevarnost izgube, ampak da jim je ljubši gotov, četudi nekoliko manjši zaslužek, nego znaten, a negotov dobiček.

Učitelj: — „O delu velja sicer isto, kar o kapitalu. Razločujemo namreč dva različna načina asocijacije: prvič, podjetje se prevzame s tem pogojem, da jamčijo podjetniki skupno za vse slučaje in so tudi ob dobičku in ob slučajni izgubi enako udeleženi, drugič, podjetniki ne jamčijo za

slučaj izgube in se rajši zadovoljijo z gotovim zaslužkom, določenim že naprej; med kapitalom in delom je pa ta razloček, da prinaša kapital obresti, delo pa zaslužek ali mezdo.

Različne vrste zaslužka.

Pozneje je oče Blaž še enkrat govoril s sosedom Štefanom o železniških nasipih. „Morebiti bi se pa midva vendar lahko asocijovala (t. j. združila) za skupno podjetje, kar se tiče teh nasipov. Povprašam le še svojega stričnika, ali se nama hoče pridružiti, in tedaj imamo vsi trije skupaj že dovolj kapitala. Zdaj se nam pa treba še pogovoriti, na kak način bi se naj delo izvrševalo.“

Sosed Štefan: „Navadno je pač tako, da si podjetniki najmejo delavcev, in sicer bi se jim obljubilo po 3 krone na dan, in koncem tedna ali pa vsakih štirinajst dni se jim potem izplačuje njih mezda.“

Učitelj: — „Upoštevati je pa, da so nekateri delavci premalo marljivi, in tako se često zgodi, da delo prepočasi napreduje in imajo podjetniki izgubo.“

Sosed Štefan: — „Dà, to je resnica. Menim torej, da bi bilo boljše, odločiti se za akordno delo, to je, delo po prepogodbi. Za meter dolžine ali pa tudi za kubični meter se obljubi toliko in toliko plače ter se plačuje oziraje se na to, koliko dela je posameznik dovršil. To bi bilo menda bolj ugodno za nas.“

Oče Blaž: — „Delavci, katerim se obljubi za vsak dan določena mezda, res počasneje delajo, a upoštevati se mora, da je tako delo navadno tudi tem boljše dovršeno, dočim je delo po prepogodbi le polovičarsko in malomarno opravljeno.“

Učitelj: — „Inženêrji pozneje nasipe natančno pregledajo in presodijo, in če so slabo napravljeni, tedaj se ne odobrijo in podjetnik ima na tak način veliko izgubo.“

Sosed Štefan: — „Tega se ni bati, kajti podjetnik naznani delavcem, ki so delo prevzeli, že prej, da dobé plačilo le tedaj, če je prepogojeno delo res vestno opravljeno. Delo po prepogodbi je pa gotovo bolj prilično, kajti izvršuje se hitreje in se njega izvršitev navadno da obljubiti do tega ali onega določenega obroka.“

Ivan: — „Kako je pa to pri inženjrih? Ali so plačani na dan ali po prepogodbi?“

Učitelj: — „To ni pri vseh enako. Nekateri inženjerji sprejemajo naročila, da naredo načrt za kako tovarno, preračunajo in določajo posamezne razdalje, na katere se treba ozirati pri kopanju kakega predora itd. in kadar tako posamezno delo izgotovijo, dobivajo sproti svoje plačilo, ki ga navadno imenujemo nagrado ali honorar. Taki inženjerji torej delajo po prepogodbi. Nahajajo se pa tudi taki inženjerji, ki so plačani za celo leto, to je taki, ki imajo svojo stalno letno plačo, kar je enako, kakor če bi bili plačani na dan. 3600 kron letne plače je isto, kar je 10 kron stalnega zaslužka za vsak posamezni dan.“

Jože: — „Kako je pa pri zdravniku?“

Učitelj: — „Navaden zdravnik dela po prepogodbi. Za posamezno zdravljenje zahteva določeno vsoto, ki jo tudi imenujemo navadno nagrado ali honorar. Vojaški zdravnik je pa plačan na dan, ker ima stalno letno plačo.“

Oče Blaž: — „Če se za kak posamezen popravek zahteva stalno in določeno

plačilo, tedaj je to vsakikrat ali plača po prepogodbi ali pa plača za dan.“

Ivan: — „Ali ni vsaka plača stalna in določena?“

Učitelj: — „Tudi taka dela se nahajajo, za katera dobiva delavec za zaslužek pridelke. Tako je na pr. pri pomorskem ribarstvu, a ribiči s to uredbo svojega zaslužka niso zadovoljni, kajti uspeh ribjega lova je v premnogih slučajih nepovoljen. Drug tak primer je najem, kajti vsak najemnik deli svoje pridelke z lastnikom zemljišča, ker eden izmed njiju daje polje, a drugi polje obdeluje. Razun tega je še nekaj podobnih slučajev.“

Peter: — „Tako na pr. v nekaterih krajih ženjice dobivajo v zaslužek za svoje delo vsak deseti snop in mlatiči vsako deseto merico žita, ki so ga namlatili.“

Učitelj: — „Prav za prav bi se v teh slučajih lahko govorilo o delu in o plačilu po prepogodbi, samo da se tu zaslužek ne izplačuje z denarjem ampak s pridelki.“

Oče Blaž: — „Dandanes se ta navada že izgublja in le tu in tam jo je še najti; v starih časih pa, ko je bilo malo denarja, se je navadno s pridelki plačevalo. Ker pa

je bil tak zaslužek primeren množini opravljenega dela, bil je seveda zaslužek po prepogodbi.“

Učitelj : — Naj se že zaslužek prišteva h kateri vrsti koli, cena posameznega dela ali opravka je v vsakem slučaju mejsebojno dogovorjena in sprejeta.“

Oče Blaž : — „To je baš vzrok, da je mezda včasih proti volji delodajalcev ali pa delavcev zdaj viša, zdaj nižja. Če je delo nujno, delavcev pa malo, tedaj se mezda zviša, ako pa delavci ne najdejo dovolj dela, so pripravljeni, tudi za nižjo mezdo delati.“

Učitelj : — „To je sicer res tako, a vendar niti izredno visoka niti izredno nizka mezda ne more posebno dolgo trajati. Če je mezda previsoka, tedaj postajajo pridelki predragi in delodajalec jih ne more prodati, če je pa pri kakem delu mezda prenizka, tedaj se delavci ž njo ne morejo pošteno preživljati in iščejo opravka kje drugje.“

Koalicija in strike (štrajk).

Ivan se je čudil, kako bi mezda mogla biti včasih visoka, včasih pa nizka. To se

mu je zdelo krivično tako z ozirom na delodajalca kakor z ozirom na delavce.

Učitelj: — Kako je pa z žogami, Ivan, kadar jih je malo? Ali takrat ne stane vsaka žoga za eno, dve, tri ali celo štiri kroglice več nego navadno?“

Ivan: — „To je pa zopet kaj drugega!

Učitelj: — „Gotovo, da je žoga kaj drugega nego delo, in sploh sedaj niti ne govorimo o ceni žoge ampak o ceni dela. Toda mislimo si slučaj, da pride k čevljarskemu mojstru, ki ima le za dva delavca dovolj opravka, iskat še tretji dela. Kaj mu neki poreče delodajalec?“

Ivan: — „Obžalujem, da vas ne morem v delo vzeti, ker imam že dovolj delavcev.“

Učitelj: Če je pa mož povprašal že pri mnogih mojstrih in ga niso nikjer sprejeli, kaj naj tedaj počne brez dela?

Oče Blaž: — „Odgovori vendar! Kaj naj delavec počne, da mu ne bode gladi umreti?“

Peter: — „Poskusi si priskrbeti kak drug opravek.“

Oče Blaž: — „A kaj neki? Mar začne izdelovati zlate prstane in druge dragocnosti, ali začne vaše bolnike zdraviti?“

Otroci so po tem odgovoru prasnili v glasen smeh, a učitelj jih je opomnil, da je oče Blaž gotovo resnico govoril, „Delavec,“ rekel je učitelj, „ki razume samo svojo obrt, se ne more kar tako oprijeti kakega drugega dela, ali pa k večjemu takega, katerega se ni treba prej učiti in katero vsakdo razume. Delo pa, ki ga vsakdo razume, se zato tudi slabo plačuje in stane človeka, ki mu doslej ni bil privajen, mnogo več truda. Z iskanjem dela se slednjič tudi potratí mnogo časa, zlasti ker človek ne ve, kje mu je delo iskati. Zategadelj pride delavec, ki ne najde dela, prej ali slej k delodajalcu in ga prosi, naj ga vendar vzame v delo, če tudi bi mu za to manj plačeval nego drugim delavcem.“

Matevž: — „Delodajalec pa bi delavčeve bede vendar ne smel izkoriščati!“

Oče Blaž: — „A tako? Boljše bi torej menda bilo, če bi delavcu kratko odgovoril, češ, ne morem vam plačevati navadne mezde, pojdite torej, prijatelj, in umrite rajši gladú! Zakaj ne?“

Učitelj: — „Delodajalec ne izkorišča delavčeve bede — to bi ne bilo lepo — ampak stori mu često v svojo lastno škodo

še uslugo, ako ga sprejme, dasiravno ima že dovolj delavcev.“

Matevž: — „Kako to?“

Učitelj: — „Govorimo dalje o čevljarju in takoj izprevidimo, kako to. Dvoje čevljev prodaja na pr. po 12 kron. Od teh 12 kron se pa mora nekaj kron odračuniti za surovino, za usnje namreč in za druge ob izdelovanju čevljev potrebne reči, nadalje mora toliko in toliko izplačati delavcem, in kar ostane, je njegov dobiček. Umevno je pa, da čevljar ne bode izdeloval več čevljev nego jih more prodati, in to bi bilo na pr. 1000 parov. Potem pride še en delavec in se mojstru ponudi v delo. Delodajalec reče: „Ne morem prodati več nego 1000 parov čevljev in te mi moji sedajni delavci lahko sami izgotovijo.“ Delavec potem govori dalje: „Vzamite me vkljub temu v delo, ker sicer nimam s čim živeti; delal vam bodem zato za nižjo mezdo. Bodite tako dober, in sprejmite me!“ Potem pa mojster slednjič vendar privoli in si misli: „Poskusiti moram; morebiti mi bode vendar moči prodati tudi več nego 1000 parov. Kar jih bode nad 1000 parov, te pač ponudim po nekoliko nižji ceni. Poskusimo torej!“ — in sprejme delavčev predlog.

Oče Blaž: — „Tedaj pa potrebuje tudi več kapitala, kajti nakupiti mora več usnja in več izdati za mezdo. Ako se mu torej ne posreči, prodati tudi te čevlje, kar jih je dal delati več, nego je prvotno nameraval, izgubil je obresti tega uporabljenega kapitala.“

Sosed Štefan: — „To je vedno tako bilo in tudi tako ostane. Če je mnogo dela, a malo delavcev, tedaj je mezda viša, če je pa primeroma premalo dela, tedaj se tudi mezda zniža. Tu prav nič ne pomaga niti koalicija niti štrajk.“

Ivan: — „Kaj je pa koalicija in štrajk?“

Učitelj: — „O koaliciji se tedaj govori, ako se vsi delavci kakega podjetja sporazumejo v ta namen, da skupno zahtevajo povišanje mezde. Kadar pa delavci delo opuste za tako dolgo, da se ugodi njihovim skupnim zahtevam, tedaj to imenujemo strike (štrajk) ali stavko.“

Matevž: — „Kaj pa hočete? Saj to je vendar naša pravica!“

Učitelj: — „Da je to vaša pravica, to je res, vaša korist pa to navadno vendar ni. Največkrat se morajo delavci udati, predno so sè stavko kaj dosegli, a v tem

času, ko so štrajkali — to traja včasih po več tednov ali celo mesecev — potrošili so to, kar so si prej bili težko prigospodarili. Če so pa delavci sè stavko res dosegli zvišanje mezde, tedaj so je z izgubo časa, ko niso ničesar delali, itak že dovolj drago poplačali — in kdo ve, kako dolgo bode trajalo, da se jim mezda zopet zniža !“

Učitelj: — „Ne smemo pozabiti, da delodajalec ne dela samo za kratek čas, ampak zato, da bi svoje izdelke poprodal, in da tudi konzument ne kupuje za kratek čas, ampak ker to in ono nujno potrebuje. Nadalje kupovalec blaga ne mara kupiti za tolikšno ceno, kakor bi se prodajalcu poljubila, ampak prodajalca navadno prisili, da mu proda blago ceneje, nego bi si sam želel! Ker pa torej delodajalec cene blaga ne more poljubno zvišati, baš zategadelj mu tudi mezde ni mogoče poljubno zvišati!“

Sosed Štefan: — „Rajši, nego bi blago prideloval v svojo lastno izgubo, delo v obče opusti.“

Matevž: — „Kaj neki potem delavec naj počne, če se mu pa tako slabo plačuje, da ne more sebe in svojih otrok preživiti!“

Sosed Štefan: — „Žalibog se delavcem za njihovo težavno delo včasih res preslabo plačuje; mnogokrat se pa tudi dogodi, da so ljudje preleni, da bi delali, a potem se izgovarjajo, češ, da bi itak, če bi tudi delali, premalo zaslužili.“

Oče Blaž: — „In včasih svoj denar potratijo za čisto nepotrebne stvari.“

Učitelj: — „Neobhodno potrebno je, da se človek nauči varčno živeti in skrbno gospodariti. Kdor more, naj svoj stan tudi zamenja z drugim, kjer mu bode lažje živeti. V vseh slučajih si pa svoje razmere vsak trajno in znatno le s tem izboljša, ako se potrudi, da izgotavlja svoje izdelke v čem največem obsegu in čem najbolje.

Asocijacija ali kooperacija.

Matevž: — „Vi torej ne verujete, gosp. učitelj, da je kooperacija koristna?“

Učitelj: — „Priatelj, jaz verujem samo verske resnice, a vse drugo se mora vedeti in skusiti, nikakor pa ne kar verjeti.“

Če n. pr. hočem vedeti, ali razbeljeno železo speče, potipam je s prstom; če hočem poizvedeti, ali je boljše krompirjevo seme

sejati ali krompir v klicah saditi, tedaj oboje poskusim, in pozneje primerjam pridelke.“

„Ravno tako je s kooperacijo. O nji sodim po njenih uspehih.“

Peter: — „Kaj pomenja prav za prav kooperacija?“

Učitelj: — „Asocijacija ali kooperacija pomenja združevanje. Nekateri ljudje prav toplo priporočajo tako kooperacijo ali združevanje. Mislijo, da dobe delavci takoj višo mezdo in na enkrat vsi postanejo srečni in zadovoljni, če se, mesto da gredo k delodajalcem, med seboj združijo ali asocijujejo.

Oče Blaž: — „Če o pravem času noče deževati in solnce sijati, ali bode mar tedaj kooperacija sadje zorila? In mar nam bode združenje moglo naše hiše ognja ubraniti, ako je sovražnik v deželi?“

Matevž: — „No, zdaj pa že vidim, da ste vi proti kooperaciji.“

Oče Blaž: — „In kaj ti? Mar misliš, da si s tem že za kooperacijo, ako o nji samo besedičiš, a vendar sam k nobeni kooperaciji ne pristopiš? Marsikdo drugim priporoča, česar sam ne mara storiti.“

Matevž: — „Jaz zato h kóoperaciji ne pristopim, ker mi tega ni treba.“

Učitelj: — „Ne prenačglimo se. O nobeni stvari ne smemo prej soditi, nego smo jo spoznali. Izkušeni ljudje trdijo, da se je pri asocijaciji ali kóoperaciji že mnogo delavcev opeklo, mesto da bi si bili opomogli. To še seveda ni dokaz, da je kóoperacija nekoristna. Če želite, povem vam tudi jaz o kóoperaciji svoje mnenje.“

Vsi: — „Dà, dà! povejte!“

Učitelj: — „Pred vsem mislim, da se nikdo z drugimi delavei ne združuje ali asocijuje za izvršitev takega dela, ki ga lahko opravi sam. Če mi je samemu mogoče izvršiti delo, ki daje na pr. 5 kron dobička, tedaj se gotovo ne bodem v ta namen združeval s kakim sodelavcem, kateremu bi potem moral dati tudi polovico dobička.

„Ljudje se torej le tedaj združujejo, kadar drugače ni mogoče, bodisi da nimajo dovolj denarja, bodisi da niso dovolj močni ali spretni, da počno kako kupčijo ali izvrše kako delo.

„Ljudje v obče nimajo radi svojih koristi skupno s svojimi bližnjiki; asocijovanci,

t. j. zadružniki, so pa tako rekoč vsi gospodje istega podjetja. Navadno hoče vsak član take asocijacije podjetje nadzorovati in tako često ni pravega sporazumljenja. Ker hočejo vsi imeti pri podjetju enake pravice in dolžnosti, moral bi prav za prav vsakdo biti ob enem vodja podjetja, producent in prodajalec. Slednjič se pri vseh članih asocijacije hoče imeti enak zaslužek, a to je krivično, ker bi vendar vsak zaslužek moral biti primeren storjenemu delu.

Peter: — „To se meni tako zdi, kakor če bi kdo za veliko kravo ravno toliko zahteval kakor za majhno.“

Sosed Štefan: — „Menim, da kadar kupčija povsod peša, takrat tudi asocijovani kupčevalci ne dosežejo mnogo.“

Oče Blaž: — „Uvaževati treba tudi to, da delodajalec, ki ima svoj kapital, če se podjetju včasih tudi slabo godi, vendar lahko čaka boljših časov in daje tudi do tedaj svojim delavcem delo in zaslužek, asocijacije pa, ki imajo premalo kapitala, navadno vsled nezgod mnogo prej opešajo.“

Sosed Štefan: — „In dražje tudi ne morejo prodajati nego kdo drug.“

Učitelj: — „Kakor torej vidite, ljubi Matevž, mislijo tudi vaši sosedje tako, da niti asocijacije ali kooperacije človeštvu ne morejo kar naenkrat sreče in blagostanja zajamčiti. Take naprave ni in nikoli ne bode, ki bi mogla ob enem ves svet osrečiti. „Vsak je svoje sreče kovač,“ pravi pregovor. Najgotoveje pa človeku pomore k sreči in blagostanju pravilo: Pridno delaj in dobro si gospodari!

Stroji.

Matevž: „Rad priznavam, da sta marljivo delo in skrbno gospodarstvo človeku lep pripomoček k blagostanju in bogastvu. Toda delo in štedljivost sta koristni le posamezniku in njegovi rodbini, a človeška družba, torej skupnost vseh posameznikov, pri tem nima nikakega dobička. Ali so pa tudi take naprave, ki so celi človeški družbi v korist?“

Učitelj: „Če bi bili vsi posamezniki marljivi in štedljivi in bogati, kje bi se pa tedaj jemali lenuhi, zapravljevci in reveži? Če bi vsakdo bil pošten, tedaj bi nepoštenjakov sploh ne bilo. Zato je gotovo, da

če vsak posameznik skrbi za svoj napredek, tedaj napreduje tudi skupnost vseh, vsa človeška družba.

„Toda če pravim, da morajo posamezniki napredovati, če hočemo, da bode svet napredoval, s tem še nikakor nočem tajiti, da bi nekateri dogodki, razmere in nekatere posamezne naprave ne mogle ob enem vplivati v dobrem ali slabem smislu na celo človeško družbo. Vojska je n. pr. zlo, ki zadeva celo človeštvo, a parni stroj n. pr. je največa dobrota za vso človeško družbo, kajti v obče je vsak stroj vir družabnega napredka“.

Ivan: „Kako je to mogoče?“

Učitelj: — „Takoј navedem nekaj dokazov. Nekdaj so moko pridelovali tako, da so zrnje dajali v stopo, kjer so je phali in drobili.

Peter: — „To je moral biti prav dolgotrajen opravek“.

Učitelj: — „Gotovo, kajti v vsaki hiši je moral nekdo po dve in več ur na dan takó pridelovati potrebno moko. A dandanes?“

Ivan: — „Zdaj nosimo žito v mlin“.

Učitelj: — „In eden edin mlinar melje žito za ves okraj“.

Ivan: — „Že večkrat sem mlinarja opazoval, kako melje. Nasuje zrnja v velik lesen lijak, od koder pada počasi med debela mlinska kamna, ki je zdrobita. Od tod prihaja ta razdrobljena zmes v nekakšno veliko vrečo“.

Andrejček: — „Kakšna je ta vreča?“

Ivan: — „Ta vreča je prav za prav neko sito, ki visi v velikem lesenem predalu. Stroj neprenehoma to vreči podobno sito stresa, tako da pada moka navskoz v omenjeni leseni predal, dočim se otrobi zbirajo v drugem predalu. Mlin pa žene voda, ki s toliko silo pritiska ob lopate mlinskega kolesa, da se začne kolo vrteti. In kadar je vse zrnje zmleto, tedaj zazvoni poseben zvonček, ki mlinarja opomni, da nasuje več zrnja“.

Andrejček: — „To je pa prav čudno“.

Učitelj: — „Stroj namesto človeka opravlja najtežavnejši kos dela, a opravlja je pri vsem tem dobro in hitro“.

Andrejček: — „Mlin torej opravlja po več poslov ob enem“.

Učitelj: — „Nekateri stroji izvršujejo več del nego sto delavcev, dà, tudi taki stroji se nahajajo, ki opravijo več dela nego sto tisoči ljudi v istem času“.

Matevž: — „Mi delavci smo prej mislili, da bode nam zaradi strojev dela primanjkovalo, a sedaj vidimo, da to ni res, ampak da so nam stroji še celo v korist“.

Sosed Štefan: — „Kako bi to bilo mogoče?“

Matevž: — „Ker se s pomočjo strojev blago vedno ceneje prideluje, prodaja se ga čem dalje več. Množijo se izdelki in seveda pri tem število delavcev tudi vedno bolj narašča.“

Učitelj: — „Kdor je n. pr. v prejšnjih časih hotel imeti knjigo, moral jo je z roko pisati. Ker je po tem takem bilo treba knjigo po tri mesece pisati, stala je za zaslužek treh mesecev. Recimo, da je torej stala 500 kron. Dandanes se za 500 kron natisne 500 takšnih knjig. Ker je knjiga nekdanj stala 500 kron, če niti ne računimo papirja, črnila, knjigovezčevega in prodajalčevega zaslužka, zato si jo je le malo kdo mogel kupiti. Dandanes pa, ko tiskana stane le 1 krono, lahko si jo kupi na stotisoče ljudi. Ker so knjige postale cenejše, zato se jih tudi čem dalje več tiska, in kdor bi si bil v stari dobi mogel nabaviti le deset knjig, ima dandanes lahko na

tisoče tiskanih. Posledica vsega tega je pa, da imamo dandanes mesto nekdanjih posameznih prepisovalcev po tiskarnah tisoče tiskarjev-delavcev“.

Oče Blaž: — „Nožar, ki bi dandanes izdelal na dan po pet nožev, koje bi prodajal po kroni, bi slabo tržil. Ako bi pa iznašel sredstvo, s katerim bi mu bilo moči, na dan izdelati po deset nožev, prodajal bi jih lahko po 75 vinarjev. Godilo bi se mu pri tem torej mnogo boljše, akoravno bi ceno konzumentom v prid znižal. Ako bi jih slednjič s pomočjo stroja, ki ga je iznašel, mogel po 100 na dan izdelati, prodajal bi jih lahko po 25 vinarjev, a pri vsem tem bi še sam lahko kmalu obogatel. Ta mož bi pa tudi zaslužil, da obogati, kajti z iznajbo stroja bi premnogim ubogim ljudem, ki bi si noža, če bi stal 1 krono, ne mogli kupiti, omogočil nabaviti si za mal denar to koristno orodje“.

Učitelj: — „Če bi kdo mogel par čevljev izdelati za 1 krono, tedaj bi kmalu nikdo več ne obuval cokel in ne hodil bos. Kaj še le, če bi se suknja dobila za dve kroni . . .“

Sosed Štefan: — „Kdor more blago po nizki ceni pridelovati in ima pri tem

vendar pošten zaslužek, ta je pravi dobrotnik človeške družbe“.

Učitelj: — „Stroji opravljajo navadno namesto človeka baš najtežavnejše posle, izvanredno pomnožujejo obrtne pridelke, znižujejo nadalje ceno blaga, in potem takem slednjič tudi manj premožnim ljudem omogočijo, da se zadostno preskrbe z vsem, česar jim treba. Izvršujejo nekatere posle, ki bi jih ljudje sploh ne zmogli; le pomislite n. pr. na lokomotivo! Toda ne le veliki stroji, ampak tudi mali stroji in marsikatero priprosto orodje pospešuje mogočno človeško blagostanje.

„Da se kratko izrazimo, človeška družba je tem bogatejša, čim več je pridelkov. Kar torej omogočuje razmnoževanje pridelkov, vse to tudi prispeva k tem večemu blagostanju človeške družbe“.

Oče Blaž: — „Žalibog imajo pa stroji tudi neko slabo stran, to namreč, da njih konkurenca včasih prav občutno oškoduje obrtnike, ki ne delajo s stroji. Ti seveda nekaj časa trpe veliko škode, a navadno se zgodi, da prav kmalu najdejo kak drug posel, ki jih tudi lahko pošteno preživlja“.

Učitelj: — „V takem slučaju je pa

naša dolžnost, pomagati in svetovati jim tako dolgo, dokler se njih položaj na ta ali drug način ne izboljša“.

Konkurenca ali tekmovanje.

Mlad kmetski človek Tone Novak, po svojem rokodelstvu krojač, vrnil se je bil s svojega potovanja križem sveta. Uredil si je delavnico in začel delati. Dasiravno je pa njegovo delo bilo lično in točno izvršeno, šival je vendar po nižji ceni nego sosednji krojač oče Boštjan.

Oče Boštjan je zaradi tega v velikih skrbih hodil od hiše do hiše ter se bitko pritoževal čez konkurenco, češ, da šiva Tone Novak s šivalnim strojem, in da torej njegovo delo ni trpežno itd.

Toda nič mu ni pomagalo. Sosedje so si šli pogledat Novakov šivalni stroj. Tone Novak ga je gonil z nogo kakor kak kolo-vrat ter kazal prišlecem, kako trpežno je njegovo šivanje, dasiravno lično in hitro izvršeno.

Potem se je po vasi mnogo govorilo o konkurenci in njenih posledicah, in vsi

vaščani so bili slednjič tega mnenja, da ima več dobrih nego slabih posledic.

„Očetu Boštjanu ne preostaja nič drugega, nego da si sam tudi naroči šivalni stroj“, rekli so nekateri.

„Mar naj očetu Boštjanu na ljubo vedno obleko drago plačujemo?“ hudovali so se drugi.

„Pravi napredek je to“, menili so sosede, „ako so pridelki po nizki ceni, ne da bi se pri tem cena dela znižala“.

„Konkurenca je koristna“. pritrdil je tudi učitelj, katerega so nekateri sosede bili za svet povprašali. „Ali se še spominjate“ vprašal je, „po čem je bil cukar, dokler je bil v vasi še samo eden trgovec?“

Ivan: — „Pol kilograma je stalo eno krono“.

Učitelj: — „A sedaj?“

Ivan: — „80 vinarjev“.

Učitelj: — „Trgovec ga torej kupuje po 65 vinarjev, nabava ga stane 5, torej 70 vinarjev“.

Oče Blaž: — „Dà, dà! Po tem takem smo sosedu Zorku preveč plačevali, ko je zahteval po 1 krono za pol kilograma“.

Učitelj: — „Morebiti ne. Če bi vi bili edini konzument cukra v vasi in bi si po kilogram cukra poslali v mesto, plačali bi prinašalcu za pot 3 krone. Ako dobite v mestu kilogram za 1 *K* 30 *h*, tedaj vas z nabavo vred stane 4 *K* 30 *h*. Če si pa naročite 10 kilogramov, bilo bi vam za nabavo tudi le 3 krone plačati in cukrer vam pride v tem slučaju kilogram po 2 *K* 60 *h* mesto po 4 *K* 30 *h*“.

„Sosed Zorko si je s svojo kupčijo moral služiti svoj kruh in je zato bil menda prisiljen 1 kilogram cukra prodajati po 1 kroni. Ako pa pride tekmovalec ali konkurent, ki se zadovolji z manjšim dobičkom, storiti mora tudi on tako, ako noče, da izgubi svoje odjemalce. Mogoče je pa tudi, da si je novi trgovec na kakšen koli način blago ceneje nabavljal in ga torej tudi lahko ceneje prodajal“.

Sosed Štefan: — „Gotovo je, da se vsled konkurence cene znižujejo in konzumenti imamo pri tem korist“.

Matevž: — „Toda trgovec ima izgubo“.

Učitelj: — „To ni gotovo, kajti čim cenejši je cukrer, tem več se ga kupuje, in

po tem takem je sosed Zorko pozneje imel morebiti ravno toliko dobička“.

Oče Blaž: — „Pri cukru pač menda nima več toliko dobička, a ker sedaj prodaja tudi železnino, nože, motike, sekire itd., prisluži v celem menda še več nego prej, ko še ni imel konkurenta“.

Učitelj: — „Če bi konkurent ne bil prišel, prodajal bi Zorko gotovo še nadalje tako kakor nekdanj. Konkurenca pa ljudi vedno vspodbuja k novim podjetjem in tako imamo od tega korist zlasti mi, ki si poslej lahko kupujemo vsakovrstna orodja lepo doma, dočim smo si prej morali hoditi kupovat v mesto“.

Ivan: — „Novi trgovec trguje pa tudi s knjigami in v tem oziru sprejema po vasi vsakovrstna naročila“.

Učitelj: — „Stvari, katerih nam treba, skušamo si vedno po kar najnižji ceni nabaviti. Ker pa tovarnar in trgovec to dobrovesta, trudita se na vse moči, da pridelujeta blago s kar najmanjšimi stroški. Kdor cenó prodaja, ima mnogo odjemalcev in torej lep dobiček; ne le da občinstvu stori s ceno prodajo veliko uslugo, tudi sam ima svoj trud in svojo skrb pošteno poplačano. Kdor

hoče boljše blago, ta tudi nekoliko dražje plača, a to je enako, kakor če bi bil ceneje kupil; kajti blago, ki ga je dražje plačal, bode se tem dalj časa ohranilo“.

Monopol.

Oče Blaž: — „Konkurenca je res nekaj prav dobrega, toda povsod vendar ni mogoča“.

Matevž: — „Če bi n. pr. vi edini v tem kraju imeli bogate sklade premoga, in bi se premog daleč na okrog nikjer ne izkopaval, tedaj bi vi bili tudi edini prodajalec premoga, in reklo bi se, da imate na premog monopol“.

Oče Blaž: — „Res je, kar praviš. Toda, da bi imel monopol, mi niti bogatega premogovnika ni treba. Ako bi v tej vasi bilo le za enega mizarja dovolj dela, tedaj bi se še drug mizar v vasi ne mogel naseliti, ker bi se dva mizarja s svojo obrtjo tukaj ne mogla preživiti. V tem slučaju bi torej jaz, ki bi bil v tem kraju edini mizar, imel dejanski ali naraven monopol na mizarstvo“.

Ivan: — „Po tem takem je monopol nekaj konkurenci naravnost nasprotnega, kaj ne?“

Učitelj: — „Prav res“.

Ivan: — Če je konkurenca torej zelo koristna, tedaj mora pa monopol biti nekaj prav pogubnega“.

Oče Blaž: — „Monopol je zelo koristen, a le onemu, ki ga ima; kajti moči mu je cene kar samovoljno določevati in zviševati“.

Matevž: — A za konzumenta monopol ne more biti kaj dobrega, kajti baš konzument mora te visoke cene plačevati“.

Učitelj: — „Monopolov je več vrst. Če je n. pr. v kakem kraju le eden zdravnik, ali pa tudi, če sta dva, a se za enega ne mara, tedaj ima drugi izmed teh dveh, oziroma oni edini zdravnik dejanski monopol. A takih dejanskih ali naravnih monopolov je še več. Takšen monopol ima tudi n. pr. izvanredno nadarjen slikar, velik govornik, zelo spreten mizar, knjigovez itd. Kar se nas drugih tiče, ne preostaja nič drugega, nego občudovati te naravne monopole — in plačevati; če smo jim še tako zavidni, kaj nam to pomaga!“

„Gledé na take naravne monopole se občinstvo navadno niti ne pritožuje, pač pa, kar se tiče zakonito ustanovljenih monopolov.

Dandanes sicer zakon ne ustanavlja več monopolov, razen tedaj, če so slučajno občinstvu v prid. Ako ima dandanes kak zasebnik navidezno po zakonu ustanovljen monopol, ali kakor se navadno pravi, privilegij ali predpravico, treba nam o njem le temeljito premišljevati, in kmalu izprevidimo, da je bil dotičnemu zasebniku dovoljen le z ozirom na splošno korist tudi za ostalo občinstvo in le za določeno dobo.

Matevž: — „Povejte nam kak primer“.

Učitelj: — „Dobro. V sosednjem mestu na primer, ki ni bilo dovolj premožno, da bi postavilo most čez tamošnjo reko, oglasil se je nek zasebnik ter se je mestu ponudil, da most da sam postaviti in sicer pod sledečima pogojema: 1. če se mu zajamči, da v prihodnjih 25 letih ne bode nikdo drug tam smel staviti novega mosta, 2. če se mu dovoli, da sme od vsakogar, ki bode hodil črez oni most, zahtevati po nekoliko vinarjev“.

„Ker je bil most neobhodno potreben, sprejeli so meščani z veseljem ta predlog ter so tako ustanovili predpravico ali privilegij z ozirom na splošno korist občinstva“.

Oče Blaž: — „Ravno tako je pa bilo tudi s plinovo družbo. Rekla je, da pre-

vzame razsvetljavo mesta le pod tem pogojem, če mesto ne bode pripuščalo konkurence, češ, da bi se družbi sicer ne izplačali njeni stroški“.

Učitelj: — „Mesto je pa ta monopol tudi natančno omejilo, 1. ker se je že naprej pogodilo za ceno plina, 2. ker je zahtevalo, da družba uvede v razsvetljavi tudi razne olajšave, ki bi utegnile sčasoma tudi drugod priti v navado“.

„Bodisi pa monopol katerekoli vrste, dovoliti se sme le izjemoma. Le v nekoliko slučajih je njegova korist splošno priznana. Kdo mi ve imenovati tak slučaj?“

Matevž: — „Monopol na tobak in na smodnik“.

Učitelj: — „Dobro. Ta monopola izrablja namreč država v javno korist“.

Oče: — „Samovoljnega izsesavanja takega naravnega monopola, če bi v katerem kraju bil n. pr. eden edin čevljar, bi se pa občinstvo prav lahko ubranilo“.

Matevž: — Kako neki?“

Oče Blaž: — „Če bi ta zahteval za svoje blago preveč, tedaj bi si občinstvo lahko svoje čevlje drugod naročalo“.

Učitelj: — „Takšno zlorabo naravnega monopola konzumenti res prav lahko preprečijo; kajti kdo neki bi jih smel siliti, da si nabavljajo svoje potrebščine baš pri tem producentu in ne pri katerem drugem?“

Konzumpcija.

Nekega dne so učenci v šoli čitali berilo, v katerem so se nahajali izrazi: konzumpcija, konzumovati, konzumenti. Ker Jože teh izrazov ni prav dobro razumel, vprašal je: „Kaj se pravi konzumovati?“

Ivan: — „Jaz vem. Konzumovati se pravi jesti“.

Učitelj: — „Ne, to ni za vse slučaje pravilno. Če govorimo o živežu, n. pr. o kruhu ali mesu, tedaj se konzumovati res pravi jesti, a če bi se govorilo o vinu ali vodi, tedaj bi konzumovati pomenilo piti. Kako se pa obleka konzumuje“.

Ivan: — „Obleke ne moremo niti jesti niti piti, obleke torej tudi konzumovati ne moremo“.

Učitelj: — „O gotovo obleke ne moremo jesti, toda kaj delamo ž njo?“

Peter: — „Oblačimo si jo in jo nosimo“.

Učitelj: — „Ali torej pri obleki konzumovati ne pomenja tako dolgo se ž nje oblačiti in jo nositi, dokler ni ponošena in obrabljena?“

Ivan: — „Saj res! Tega se pa ravno nisem domislil“.

Učitelj: — „Pogostoma se sliši tudi beseda hišo konzumovati. Marsikdo bi si utegnil misliti, da je to le neroden izraz. Če bi pa kdo vendar tako govoril, kaj bi tedaj pomenilo hišo konzumovati?“

Jakob (po kratkem pomisleku): — „To bi pomenilo v hiši stanovati“.

Učitelj: — „Prav res! Hišo konzumovati pomeni v hiši stanovati, in hiša dotlej ni skonzumovana, dokler . . .“.

Ivan: — „Dokler ni potrebe, da se prezida“.

Učitelj: — „Kako pa konzumujemo godbo?“

Peter: — „Ako jo poslušamo“.

Učitelj: — „In knjigo?“

Jakob: — „Ako jo čitamo“.

Učitelj: — „Živež je po tem takem določen v ta namen, da ga uživamo, obleka, da jo oblačimo, hiša, da v nji stanujemo, godba, da jo poslušamo, in knjiga, da jo

čitamo. Kaj se torej pravi kak predmet konzumovati? Kdo ve?“

Peter: — „Uporabljati ga“.

Jakob: — „Izkoriščati ga“.

Učitelj: — „Dà, kak predmet konzumovati se pravi izkoriščati ga v ta namen, v katerega je predmet določen“.

„Zdaj mi pa povejte, ali se pravi obleko šivati konzumovati jo?“

Jakob: — „O ne! Obleko šivati se nikakor ne pravi obleko izkoriščati, ampak obleko izdelovati“.

Učitelj: — „Tako je. Dokler so izdelani predmeti še pri izdelovalcu ali pri trgovcu, dotelej so pridelki (oziroma izdelki) ali blago. Konzumuje te predmete še le ta, kdor jih najnazadnje kupi. Ako se kak predmet ne prodaja več, tedaj se je začela konzumpcija tega predmeta“.

„Ali je sukno, ki si ga je krojač kupil, že konzumovano?“

Ivan: — „Skonzumovano je za trgovca, a za krojača nikakor ne“.

Učitelj: — „Krojač kupuje sukno kot surovino (saj se še gotovo spominjate, kaj ta izraz pomenja). To surovino predela ali pretvori v obleko in sukno kot tako je

skonzumovano. Ali se pa vsak pridelek ali izdelek da pretvoriti?“

Jakob: — „Obleka že ne več“.

Peter: — „Hiša tudi ne“.

Učitelj: — „Razločevati je 1. koristno konzumpcijo (ako se predmet uporablja v to, k čemur je namenjen), 2. pretvarjajočo konzumpcijo (pri surovinah) in 3. sterilno ali neplodno konzumpcijo, ako smo predmet uničili, ne da bi ga bili ali izkoristili ali pretvorili“.

„V vsakdanjem življenju pa konzumovati pomenja uporabljati, ali boljše, izkoriščati“.

Potratnost in štedljivost.

Ivanu se je čudno zdelo, kako bi kdo mogel kak predmet uničiti, ne da bi ga izkoristil, ali kakor se je bil izrazil, neplodno konzumovati. Želel si je v tem oziru pojasnila.

Učitelj: „Beseda uničiti se ne sme tako strogo razumevati, ampak v tem smislu, da kdo provzroči, da se kak koristen predmet pogubi, ne da bi nam bil uslužen. Ako n. pr. kdo knjigo kupi in jo potem, ne da

bi jo čital, pusti kje v kotu trohneti, tedaj se ta knjiga (ali denar, ki se je za-njo izdal) neplodno konzumuje“.

Ivan: — „To je ravno tako, kakor če bi meni kdo kupil punčiko. Jaz bi se s punčiko že ne hotel igrati! Gotovo bi jo zalučal kam v kot“.

Peter: — „Toda lahko bi jo dal svoji sestrici, ki bi se s punčiko gotovo rada igrala. Tako bi naredil nji veselje, pa tudi samemu sebi“.

Ivan: — „Koristno se pa punčika vendar ne dá konzumovati“.

Učitelj: — „O da! Dà se. Prvič je dovoljeno, da se človek po storjenem delu razveseljuje in igra, drugič punčike povzročajo, da se dekletca na njih često učijo igranje šivati in slednjič, s kakim predmetom bližnjika razveseliti (kakor si to Peter želi), to se često tudi pravi kak predmet koristno uporabiti“.

Ivan: — „Vsaka uporaba predmeta torej ni koristna?“

Učitelj: — Če bi mož, ki je prislužil na dan tri krone, za-nje svojim otrokom nakupil mesto kruha in drugih neobhodno potrebnih stvari raznih slaščic, ali bi ta mož bil svoj zaslužek dobro uporabil?“

Ivan: — „Menim da ne, kajti najprej bi bil moral nakupiti potrebnih stvari, toda še slabše bi bil ravnal, če bi bil te slaščice sam snel“.

Učitelj: — „Prav pametno, Ivan! Vsakdo bi si za svoje dohodke moral najprej nakupiti potrebnih in koristnih stvari. Če mu še kaj preostane, tedaj sme to deloma uporabiti za kakšno zabavo, in drugo naj prištedi, oziroma vloži v hranilnico“.

Jakob: — Vsi ljudje pa nimajo enakih dohodkov, ker so nekateri bogati, drugi pa ubogi“.

Ivan: — „O bogatini imajo mnogo dobrih in lepih reči. Ti pač lahko potratno živijo“.

Učitelj; — „Kdor ima velike dohodke, ta sme gotovo tudi za zabavo nekoliko več izdati. Ni treba misliti, da je to, česar človeh ni izdal ravno za kruh, meso in krompir, že vse potrata. Človek nima samo telesnih potreb, in dobra knjiga je omikanemu človeku pogostoma ravno tako potrebna kakor kos kruha. Vsakdo naj bi dobro pomislil, kako naj svoje dohodke uporabi. Če več potroši, nego bi bilo treba, in si n. pr. niti toliko ne prihrani, da bi si kupil

mila, s katerimi bi se pošteno umil, tedaj bode to prej ali slej gotovo britko obžaloval; kajti vsaka napaka se kaznuje v svojih posledicah.

Jakob: — „Reveži si pa vendar ničesar ne morejo prištediti ali prigospodariti“.

Učitelj: — „Revež se sme le ta imenovati, ki nima nikakega opravka in po tem takem torej tudi ne zaslužka. Kdor pa ima pošteno mezdo, ta še ni revež. Poznal sem ljudi, ki so dobivali za svoje delo le prav pičlo mezdo, a ker so si le to kupovali, česar so neobhodno potrebovali, so si prigospodarili lepo premoženje.

Kupčija.

Ko so se neko nedeljo zvečer sosedje zopet zbrali pod vaško lipo, govorili so o koristi posameznih stanov. Vsakemu se je zdel njegov seveda najkoristnejši. Ker je pa razgovor slednjič postal že preživahen, posegel je tudi učitelj vmes.

„Nekega dne“, tako je pripovedoval, „so se udje človeškega telesa uprli želodcu, češ, ta lenuh vedno le počiva in prebavlja, a mi vsi moramo zanj težko delati. Sklenili

so, da roke in noge ne bodo več delale, da usta ne bodo več jedi sprejemala in da sploh tudi ostali udje ne bodo več poslovali. Ker so se pa uporniki v kratkem vsi prav slabo počutili, spametovali so se in začeli zopet delati. Srečne so se čutili, da je tudi želodec zopet začel svoj posel, ki je bil za obstoj vseh neobhodno potreben“.

„Iz tega izprevidite“, rekel je učitelj, da so v človeški družbi vsi stanovi neobhodno potrebni, in da prav nobenega ne smemo zaničevati. Kdo bi se pa hotel prepirati, ali je boljše biti gluh ali slep, in ali je boljše izgubiti roko ali nogo? Vsakdo bi naj svoj stan ljubil in bil na-nj ponosen“.

Matevž: — „Sicer bi se z vami že še strinjal, a čemu je trgovski stan, tega ne izprevidim. Trgovec se mi zdi le nepotreben posredovalec med producentom in konzumentom in baš on je kriv, da so pridelki tem dražji, ker zahteva nagrado za svoj nepotreben trud“.

Učitelj: — „Vi torej res mislite, da trgovski stan ni potreben? Premišljujmo o tem vendar nekoliko natančneje. Od kod pa prihaja kava, Peter?“

Peter: — „Iz Moke v Arabiji, iz Brazilije v Južni Ameriki, iz zapadne Afrike, iz Jave v Aziji itd.“

Učitelj: — „Prav dobro! No, torej, Matevž, če bode vam treba kave, ali pojedete rajši k sosedu trgovcu ali v Moko, ali v Brazilijo ali na Javo?“

Matevž: — „O, zdaj pa že vidim, gospod, da se z menoj šalite“.

Učitelj: — „Ne, dragi Matevž, jaz se ne šalim, ampak menil bi, da se morebiti prej vi šalite, ker hočete odpraviti posredovalce med producenti in konzumenti. Če nočete, da so posredovalci, tedaj si morate pač sam vse oskrbeti. Bombaž, iz kakoršnega imate n. pr. srajco, prihaja iz Amerike, iz Indije, iz Egipta; kje si ga pa hočete kupiti? In mar mislite, da bi se pridelovalcu zdelo vredno, prodati vam n. pr. 2 kilograma bombaža? Mnogo rajši proda ob enem ves svoj pridelek, svojih 100.000 do 500.000 kilogramov, enemu edinemu veletržcu. Kdo vam nadalje prepelje bombaž čez morje? Kako si ga potem spredete in stkete?“

Matevž: — „Saj so za vse to posebni rokodelci“.

Učitelj: — „To je res, toda gospodar velikih tovaren, kjer dela po 1000 ali še več delavcev, kjer treba za premnoge dragocene stroje na dan po več stotisoč stotov surovine in kjer se izda na dan po 5000 do 10.000 kron že za delavsko mezdo, ta bi pač ne imel časa, da bi vam šel prodajat nekaj metrov platna. On mora prodajati na debelo, to je, v velikih množinah, ter se zato rajši zadovolji s tem manjšim dobičkom, recimo z enim, dvema ali s tremi vinarji pri metru“.

Matevž: — „Samo s tremi vinarji, pravite?“

Učitelj: — „Govorim le splošno, da se tovarnar lahko zadovolji tudi s prav malim dobičkom; saj izdeluje vsak dan velikanske množine, katere lahko koj sproti — na debelo — prodaja. Mislimo si, da bi delo stalo za eno uro po 1 krono. Če prodam na uro le po štiri metre, tedaj moram pri vsakem metru zaslužiti po 25 vinarjev, a če prodam vsako uro sto metrov in se zadovoljim z 1 vinarjem dobička pri vsakem metru, tedaj mi je moje delo v celem ravno tako dobro plačano“.

Matevž: — „Toda trgovcev bi vendar

ne bilo treba; saj bi vsak tovarnar lahko imel na raznih krajih svoja skladišča“.

Oče Blaž: — „Oj, tega pa že ne! Tedaj bi moral imeti vendar več nego tisoč skladišč, ker pošilja svoje izdelke na vse kraje“.

„V marsikateri vasi se pa celo leto proda le po 15 metrov svile. Ali bi bilo za to vredno staviti skladišče?“

Drug sosed: — „Če bi to tako bilo, kakor zahteva Matevž, tedaj bi vendar v vsaki vasi moralo biti po petdesetkrat do stokrat toliko blaga, nego ga res treba. In če bi skladišča bila le po mestih, tedaj bi morali predaleč hoditi po blago!“

Oče Blaž: — „Rajši že plačam nekoliko vinarjev več, nego da bi zaradi vsake malenkosti moral hoditi v mesto in tako izgubiti celi dan“.

Učitelj: — „Nadalje si vi, če greste v mesto, kupite k večjemu po kakih 10 metrov blaga, a trgovec si ga kupi po 300 metrov naenkrat, in tako ga stane dobava razmeroma 30krat manj nego vas. (Če računimo s 3 kronami, tedaj izdate vi pri vsakem metru po 30 vinarjev, a on po 1 vin.) In slednjič, ali bi skladišča bila zastonj?

Od vsakega skladišča bi se morala plačevati stanarina, najeti bi bilo po dva ali več komijev, tudi razsvetljava in kurjava bi mnogo stala, in vse to bi občutil kupovalec, ki bi blago moral plačevati seveda za toliko dražje“.

Oče Blaž: — „Potem bi se pa pri vsakem nakupovanju moralo hoditi od skladišča do skladišča, kajti v vsakem posameznem skladišču bi se dala dobiti le po ena vrsta blaga“.

Učitelj: „Pripoznajmo torej, da nam trgovci izkazujejo velike usluge. Naročajo za nas blago od blizu in od daleč in ga razprodajajo na debelo in na drobno — v veliko korist nas vseh“.

Ivan: — „K čemu je prodaja na drobno koristna?“

Učitelj: — „Le malo ljudi je tako bogatih, da bi mogli blago na debelo kupovati. Marsikdo v svoji trgovini za velike množine blaga niti prostora nima. Nekatere vrste blaga bi se slednjič v velikih množinah dalj časa niti ohraniti ne dale. Da se take vrste blago torej ne izpridi, treba je porazdeliti in ob enem na mnogo krajev razposlati, tako da se že v malo dneh, do-

kler je še sveže, poproda in porabi. Opomniti je tudi, da je marsikatero blago tako, da je producent lahko le na debelo prodaja in konzument le na drobno kupuje. Posredovalci so torej na vsak način neobhodno potrebni“.

Oče Blaž: „Tako more n. pr. kmet mesarju le na debelo prodajati ter mu vsakikrat proda celega vola, a mesar vola razseka in prodaja meso konzumentom le na drobno. Lepo bi se zahvalil, če bi si moral vsakikrat, kadar hočem jesti govedino, kupiti kar celega vola.

Učitelj: — „Meni se je vedno zdelo, da bi ljudje gotovo ne marali k trgovcem hoditi, ako bi to ne bilo njim samim v prid. Ker nikdo ni po zakonu prisiljen, naj hodi k trgovcem kupovat, a ker kupovalci vendar sami radi trgovce obiskujejo, zato so pač brezdvomno prepričani, da to storé le v svojo korist“.

Sleparji in špekulantje.

Pridelalo se je bilo malo krompirja; cena mu je zato znatno poskočila, in siromaki so to hudo občutili.

Matevž je zato hudo zmerjal čez poljedelce, zakaj cene tako zvišujejo in tako splošno bedo izkoriščajo. Imenoval jih je nesramne sleparje in jih v obče prav grdo ošteval.

Oče Blaž: — „Le počasi, prijatelj! Do-kažem ti, da se zelo motiš, ako o nas poljedelcih tako slabo govoriš“.

Matevž; — „To ni mogoče, ne motim se“.

Oče Blaž: — „O dà! In še prav gotovo se motiš. Pomisli, vzel sem v najem njivo, na kateri sem nasadil krompirja. Plačal sem za delo 50 kron, za seme 10 kron, za gnoj tudi 10 kron in najemnino 50 kron, skupaj torej 120 kron. Ako hočem, da se mi moj trud izplača in da imam tudi še nekaj dobička, moral bi pridelati 50 vreč, kar bi znašalo, vrečo po 4 krone, skupaj 200 kron“.

„Če pa pridelam 60 vreč, tedaj bi cena padla, tako da bi se vreča prodajala po 3 krone 50 vinarjev. V tem slučaju bi torej občinstvo bilo na boljšem, ker bi plačevalo mesto 4 krone po 3 krone 50 vin., a jaz tudi, ker bi v celem dobil 210 kron mesto 200“.

„Če bi slednjič pridelal le 20 vreč krompirja, tedaj bi že mene samega stala vreča 6 kron, in če bi vrečo prodajal po 8 kron, torej dvakrat tako drago kakor navadno, bil bi še vedno na škodi, ker bi izkupil 160 kron namesto 200“.

Matevž: — „Bodisi! Poljedelcev, ki prodajajo svoje lastne pridelke, nočem imenovati sleparjev, a oni ničvredneži so sleparji, ki pokupijo in v žitnicah nakupijo velikanske množine živil ter čakajo, da bi cena prav visoko poskočila. Ti ljudje pa res računijo na ljudsko bedo“.

Učitelj: — „Ti ljudje gledajo na svojo lastno korist in so pri vsem tem zelo spretni, to je res. Kljub temu, da nimajo prav poštenih namenov, so nam pa ti ljudje včasih celo zelo uslužni; saj so nam grenka zdravila včasih tudi“.

Matevž: — „No, rad bi videl, kako mi dokažete, da so nam sleparji uslužni“.

Učitelj: — „Dobro torej! Vi vedno govorite le o sleparjih; zato bom tudi jaz rabil ta izraz, kajti v resnici vi menite špekulante, ki razumejo prav dobro izkoriščati položaj občinstva. Nočem govoriti o onih špekulantih, ki zlorabljajo neugodne raz-

mere občinstva, počenjanje takih špekulantov gotovo obsoja vsak pošten človek strogo, govorim torej le o onih, ki pošteno ravnaajo. O teh mi bode pa prav lahko dokazati, da so nam res uslužni. Taki špekulanti skušajo že dolgo naprej ljudske potrebščine, ki bi se utegnile v bližnji dobi pokazati, natanko preračunati ter si nabirajo pravočasno sredstev, s katerimi bi tem potrebščinam ustregli. Kakor je pa oče Blaž že prej omenil in dokazal, mora cena pridelkov, če je bila žetev slaba, znatno poskočiti, ker bi poljedelci sicer niti svojih stroškov ne imeli poplačanih“.

„Zdaj se pa vprašajmo, kakšne posledice imajo zvišane cene za konzumenta? Visoke cene pridelkov konzumenta prisilijo, da svoje potrebščine, kolikor moči, skrči. Akoravno bode namreč izdajal ravno toliko denarja kakor v drugih letih ali pa še več, dobival bode za taisto vsoto vendar še celo manj blaga“.

„Mislite si slučaj, da bi se mesto petdeset vreč krompirja pridelalo n. pr. le dvajset vreč in da bi kljubu temu ostale cene tako nizke kakor poprej. Kaj bi sledilo iz tega? Krompir bi se ravno tako

hitro porabljal kakor prej in teh dvajset vreč krompirja bi prav kmalu pošlo, a potem? — ničesar več! Ker so se pa v resnici cene znatno zvišale, zato je vsakdo previden in skuša kar najmanj krompirja porabiti. Prvič se ž njim v obče ne ravna več tako potratno kakor navadno, drugič se ga živini ne dava več toliko kakor navadno, ampak zato tem več repe in druge piče, slednjič se ga pa tudi za obed ne kuha več, nego je ravno potrebno“.

„Kaj pa, če se kljub temu, da se krompir prav previdno in štedljivo porablja, cene vedno bolj zvišujejo? (Umevno, da gospodar, ki je pridelal le 20 vreč krompirja, lahko prištedi za kakih 10 vreč, a za 30 vreč pač ne more prištediti, naj je še tako previden). Tedaj pojdejo ljudje slednjič krompirja iskat v tuje dežele. Uvažajo ga. Ker se doma prav drago prodaja, izplačajo se pri tem tudi stroški uvažanja“.

Oče Blaž: — „Uvažanje krompirja iz daljnih dežel je pa gotovo prav drago. Vreča stane tedaj morebiti mesto 4 krone celo po 10 kron. V tujini je krompir seveda cenejši. Vreča stane n. pr. le po 3 krone, a uvažanje stane morebiti celo po

6 kron za eno vrečo in prodajalcu se že tudi sme privoščiti po 1 krono dobička“.

Matevž: — „To že uvidevam, da je draginja v dveh ozirih koristna, prvič, ker uči ljudi štediti, drugič, ker provzroča uvažanje blaga iz tujine, a vedno mi še ni jasno, kako bi mogli sleparji za nas imeti kakšne zasluge“.

Učitelj: — „Ti ljudje, katere vi še vedno imenujete sleparje, katere bi pa pravilno morali imenovati špekulante, ustanavljajo velikanske žitnice. V teh žitnicah nakupičijo velike množine žita in drugih živil, skrbé, da se ista ne porabijo prenašlo, in si jih naročajo včasih celo iz daljnih krajev. S tem nabavljanjem blaga iz krajev, kjer ga je preobilo in kjer bi se potratno porabilo, če bi ga nikdo ne pokupil, skrbé špekulanti, da jim bode ob priliki moči zadovoljiti kupovalce, ki pridejo morebiti popraševati po blagu iz onih krajev, kjer je bila slabejša letina. Po tem takem so špekulanti z nabavo pridelkov mnogim tisočem ljudij uslužni. Ali vam ni ljubše, da za kako potrebno stvar plačate nekoliko več, nego da morate v obče biti brez nje? Porečete pa, da špekulanti to delajo v svojo

korist. Toda če vam koristijo in imajo pri tem sami tudi kak dobiček, tem bolje! Če se vi dobička veselite, privoščite ga — seveda če ta dobiček ni nepošten — v isti meri tudi drugim! Najlepše bi gotovo bilo, če bi vsakdo, kdor drugemu dobro stori pri tem tudi sam imel kakšno korist“.

Matevž: — „To že! A kaj, če je dobiček, ki ga imajo špekulanti pri tem, neprimerno velik in celo nepošten?“

Učitelj: — „Že prej sem omenil, da je med špekulanti, kakor povsod drugod, mnogo nepoštenjakov, in rad priznavam, da je njih sebičnost vse graje vredna. Toda skušnja uči, da se ljudje, ki svoje neizmerne uspehe preveč zlorablajo, navadno sami sebe kaznujejo in uničijo baš s tem, s čemur so si svoje uspehe omogočili. Kupovalci namreč, ki so spoznali njihovo nepoštenost, jim kmalu obrnejo hrbet in ne kupujejo več pri njih“.

Oče Blaž: — „Pa še tudi na drug način se navadno sleparji ugonobijo. Čakajo in čakajo namreč, da bi cene v tem času postale kar najvišje in da bi svoje blago kar najdražje prodali. Pri tem se pa često zgodi, da cene naglo padejo. Tedaj se špekulanti

podvizajo, da bi svoje blago naglo prodali, predno bi cene v njih izgubo še nižje padle. Ker pa hočejo zato velikanske množine kar ob enem prodati, pospešijo padanje cen še bolj — in tako jih pri tem zadene zaslužena kazen in često izgubé celo svoje premoženje“.

Prodajališča in odjemalci.

Ono leto, ko je bila žetev tako slaba, se tudi kupčiji ni dobro godilo, in obrtniki so istotako tožili o slabih časih. Kriv tega ni bil nikdo sam; saj se je vsakdo trudil, da bi svoje blago poprodal, kakor bi sploh bilo moči, a razmere so bile pač res skrajno neugodne — in ni se mu posrečilo.

Tako sta se tudi dva soseda, ki sta prišla k očetu Blažu v vas, pritoževala, češ, kaj bode, če bode še nadalje vse šlo tako rakovo pot.

„Peter in Pavel, ki se tam-le na trati igrata“, rekel je oče Blaž, „poučila sta mene ravnokar, ne da bi o tem kaj vedela, kaj je prav za prav vzrok teh slabih razmer“.

„Kako neki?“ čudila sta se soseda.

Oče Blaž: — „Tako-le: „Peter je rekel, „Veš kaj, Pavel? Odkupi mi eno žogo; jaz imam tri. Daš mi za-njo kroglic“. Pavel pa ni imel nič kroglic, in kupčija ni bila možna“.

Učitelj, ki se je v tem hipu oglasil na pragu in ki je izvedel, o čem so govorili sosedge, pritrdil je očetu Blažu, da je res tako, kakor je bil on splošno razumel slabe razmere. Ker pa sosedoma to ni šlo prav v glavo, vprašal je oče Blaž nadalje:

„Če hoče kateri izmed vaju svoji ženi kupiti svilen ruto ali sebi srebrno uro ali v obče kak koristen ali zabaven predmet, česa mu treba v ta namen?“

„Denarja, seveda!“ odgovorila sta sosedata.

„Ker se pa denar ne najde na cesti, morata si ga priskrbeti na ta način, da poprodasta svoje pridelke. Mar ne?“ vprašal je oče Blaž.

„Tako je“, odgovorila sta sosedata.

„Dobro torej“, nadaljeval je oče Blaž. „Če imata malo pridelkov, tedaj tudi bogvekoliko denarja za nje ne dobita, in to malo, kar dobita, uporabita za baš neobhodno potrebne stvari, z nakupovanjem vsega dru-

gega, kar bi si tudi kupila, če bi bilo dovolj denarja, odlašata, kar najdalje. Ali torej sedaj vidita, zakaj kupčija tako slabo uspeva? Pravi vzrok je gotovo ta, da kdor bi rad kupil, nima dovolj denarja, a denarja zato nima dovolj, ker je pridelkov bilo malo“.

Na to pa je opomnil eden izmed sosedov, da se prav dobro spominja, kako je nekatera leta že prav mnogo pridelal, a kljub temu, je tudi takrat bila slaba kupčija in svojih pridelkov ni mogel poprodati. Ker je bilo namreč povsod mnogo vsakovrstnih pridelkov na prodaj, zato so bile cene zelo nizko padle. Iz tega je torej sklepal, da prevelika množina pridelka producentu vendar tudi ni na korist“.

„Če je pridelkov preobilo“, rekel je na to učitelj, „tedaj še to ni nikakšna nesreča. Producent ali pridelovalec si v tem slučaju na ta način pomaga, da pridobi za svoje blago tem več novih odjemalcev, to je kupovalcev. Naravno je, da treba tem več odjemalcev, čim več je pridelkov. Ravno takrat pa, kadar so cene kakega pridelka že prav nizko padle, iznajdejo ljudje navadno kak popolnoma nov način koristnega

uporabljanja dotičnega pridelka ali se pa oglasi (kar je ravno tako važno) prav mnogonovih odjemalcev tistega pridelka“.

„Če je n. pr. liter vina po *K*, tedaj je to vino marsikomu predrago — in ne privošči si tako drage pijače, če se pa cena zelo zniža, tako da liter stane le po 50 *h*, tedaj bode se prvič že pri nas mnogo več vina popilo, drugič pa se bode, ker ni drago, prav lahko tudi v tuje dežele izvažalo. In tako je z vsakim drugim pridelkom“.

„To je že vse res“, rekel je eden izmed sosedov, „če se je pa krompirja preobilo pridelalo, znižajte mu ceno, kolikor hočete, ljudje ga zato vendar ne bodo čim dalje več porabljali. Vreče krompirja na dan vam nikdo ne sne, če mu jo zastonj daste“.

Oče Blaž: — „Če imate pa že res toliko krompirja, tedaj pa lahko žganje iz njega pridelujete, saj se žganje prav lahko tudi v daljne dežele pošilja. Tudi škrob se da iz krompirja pridelovati, ki se prav lahko prodaja, in kot piča za svinje se da krompir prav dobro uporabiti. Če imate mnogo krompirja, zato vam ga še ni treba vsega za obed in za večerjo snesti“.

„To je prav res“, rekel je učitelj. „Naj je dandanes kakega pridelka še toliko, če se pridobi ali doma ali na tujem zanj dovolj odjemalcev, ali če se iznajde nov način koristnega uporabljanja dotičnega pridelka, tedaj smo lahko brez skrbi, kajti nikdar ga ne bomo imeli preveč. To je prav dobro videti n. pr. pri pesi za cuki. V prejšnjih časih so je pridelovali le toliko, kolikor je je bilo treba za pičo za domače živali, a odkar se iz nje prideluje izvrsten cuki in dobro žganje, prideluje se je leto za leto čim dalje več in več.

„Kratko o pridelkih lahko sklepamo tako-le: Česar ima vsakdo sam dovolj, tega ne hodi drugam kupovat in čim več odjemalcev si je kdo za svoje pridelke pridobil, (t. j. čim več kupovalcev ali konzumentov), v tem več meri in s tem večim uspehom jih lahko prideluje; vsakdo rad dela in se trudi, ako je že naprej prepričan, da se mu delo in trud pošteno poplačata“.

Prometne zveze.

Ker je delo ob gradnji nove železniške proge prav veselo napredovalo, se je seveda

med vaščani često govorilo o železnicah. Nekega dne je inženier imenoval železnico najdovršenejšo prometno zvezo.

„Kaj je prav za prav prometna zveza?“ vprašal ga je Ivan.

Inženier mu je le na kratko odgovoril, da je prometna zveza cesta, ki olajšuje prevažanje ljudi in vsakovrstnih stvari.

Učitelj je pa Ivanu to natančneje raztolmačil.

„Prometne zveze“, rekel je, „imamo na suhem in na vodi. Tako je n. pr. tudi reka prometna zveza. Reko imenuje nek učenjak tudi potujočo cesto, ker vedno dalje in dalje se valeč nosi na svojem hrbtu ladije z ljudmi in bremenii. Prometne zveze so nadalje kanali, ki bi se lahko imenovali tudi umetne reke, zlasti pa morje“.

„Na suhem pa imenujemo najmanjše izmed prometnih zvez . .“

Ivan: — „Pote“.

Učitelj: — „Dà! Poti so pa le za pešce in k večjemu tudi še za tovorno žival (konja, obloženega z bremenom). Ako pa potujemo z vozom, vozimo se po cestah, ki niso nič družega nego široki poti, zlasti pa po takoimenovanih velikih ali glavnih

cestah, ki vodijo v daljne kraje, ki so navadno lepše urejene in s prodcem ali kamenjem potlakane. Železnice so pa ceste, ki imajo iz železnih šin izdelan tir, po katerem varno in lahko drče kolesa železniških vozov“.

Oče Blaž: — „Kolesa, ki drče po tem železnem tiru, pa ne morejo niti v globoke kolomije zabresti niti v blatu obtičati“.

Inžener: — „Obljubil sem vam dokazati, da so železnice najdovršenejše prometne zveze. Pazite torej dobro!“

„Če bi kdo hotel nesti breme 50 *kg* ali pol stota težko iz Maribora čez Celje in Ljubljano v Trst, potreboval bi do Trsta kakih 10 dnij in bi zahteval za svoj trud vsaj po 5 kron na dan. Prenašanje bremena bi torej stalo 10krat 5, to je, 50 kron ali po 1 krono za 1 *kg*. Če najmemo voznika, naložil bi lahko kakih 500 *kg* in bi prišel v Trst morebiti v 6 dneh ter bi na dan zaslužil po 10 kron. To bi bilo v celem 60 kron ali za vsak kilogram po 12 vin. Če bi pa imel slabo cesto, potreboval bi v Trst morebiti 8 dnij ter bi na dan zahteval po 12 do 15 kron; kajti po slabi cesti se morajo konji huje mučiti in tudi voz trpi

več škode. Če slednjič rabimo železnico, ki lahko prevaža na tisoče stotov, stori se ista pot, za katero se je peš potrebovalo 10 in z vozom 6 do 8 dnij, že za pol dneva, a stane za vsak kilogram samo 2 ali 3 vin.“

Oče Blaž: — „Po rekah in kanalih prevažanje blaga tudi ni drago, samo počasnejše je“.

Peter: — „Zakaj pa prevažanje po rekah ni drago?“

Učitelj: — „Ker sta že dva ali k večjemu trije možje dovolj, da veslajo veliko ladijo polno blaga“.

Inžener: — „Po železnici se pa vozi prvič zelo po ceni, drugič zelo naglo, in tretjič prevaža se tudi velikanska množina blaga ob enem; zato trdim, da je železnica najdovršenejša prometna zveza“.

Oče Blaž: — „Ker se morajo stroški prevažanja zaračunati pri ceni blaga, zato so cene tem višje, čim več stane prevažanje“.

Inžener: — „Stroški prevažanja so gotovo tem večji, čim teže in obsežnejše je blago in čim dalje se mora prevažati. Tako stane 100 *kg* premoga v premogovniku samem le kakih 50 vin. Ako se torej računi, da bi odjemalec za 100 *kg* premoga

hotel plačati največ 3 krone, tedaj preostaja za prevažanje še 2 kroni 50 vin. Kako daleč se pa da prepeljati 100 *kg* premoga za 2 kroni 50 vin.? Z vozom morebiti 50 do 100 *km* daleč, z ladijo ali po železnici morebiti 500 do 600 *km*, a z veliko pomorsko ladijo celo 5000—6000 *km* daleč“.

Učitelj: — „Čim cenejše je prevažanje, tem dalje se lahko prepelje blago, in čim dalje se blago prepelje, tem več odjemalcev (to je, tem več kupovalcev) se da zanje pridobiti“.

Oče Blaž: — „Iz tega sledi, da je za nas zelo važno in koristno, če se okrajne, vaške in druge ceste čim dalje bolj izboljšajo. Če je cesta slaba, lahko se na dvo-vprežni voz naloži po 1000 *kg* ali 10 stotov, če je pa cesta dobra, sme se naložiti 2000 *kg* ali 20 stotov in tako je prevažanje blaga po dobri cesti dvakrat cenejše nego po slabi cesti“.

Učitelj: — „Skrbimo torej, da bodo naše ceste in sploh vse naše prometne zveze čim dalje boljše in dovršenejše, kajti denar, katerega izdamo v ta namen, in trud, ki ga imamo, se nam prej ali slej bogato poplača in nikdar nam zanj ne bode žal“.

Varnost.

Pred nekaj tedni je bil v sosednji vasi splošno čislan občan oropan in umorjen; morilca so ujeli in izročili sodniji, ki ga je obsodila na vislice.

Zaradi tega groznega dogodka je po celem okraju zavladal velik strah. Ljudje so se v obče izražali, da je dobro, da je zločinca zadela zaslužena kazen.

„Saj bi še svojega življenja ne bili več varni, ako bi ga ne bili obsodili“, rekel je oče Blaž. „Brez strahu bi se kradlo in ropalo po naših poljih, in niti naše shrambe bi ne bile varne. Kdo ve, kaj vse bi bil ta zlikovec še počel!“

Drugi sosed: — „Jaz bi si že več ne upal na polje orat, če bi se tam roparji skrivali“.

Oče Blaž: — „In čemu bi v obče delali in se trudili, če bi niti pri pospravljanju svojih pridelkov ne bili varni!“

Učitelj je pa pritrdil: — „Red in varnost sta za delo ravno tako potrebna kakor zdravje. Če ste bolni, tedaj ne morete ničesar pridelati, kajti roke in noge vam nočejo več služiti, če se vam pa po srečno dokončanem delu brani uživati sad vašega

dela, tedaj je to gotovo še žalostnejše, kajti zastonj ste delali in se trudili“.

Oče Blaž: — „Če bi reda in varnosti ne bilo, tedaj bi si nikdo ne hotel ustanoviti svoje delavnice, nikdo bi si ne hotel urediti prodajalnice in ne bilo bi niti obrtnije niti kupčije“.

Drug sosed: — „Drevja bi seveda tudi nikdo ne hotel saditi“.

Oče Blaž: — „In železnice bi nikdo ne gradil“.

Učitelj: — „Oblastva so torej dolžna skrbeti za varnost v deželi; njih skrb bodi, da se po gozdovih in drugje ne klatijo tatje in roparji“.

Nek sosed: — „Tudi kužne bolezni bi morala zabranjevati“.

Učitelj: — „To ni nikomur moči. Oblastvo izdaja le razna navodila, kako treba razširjanje takih bolezni zabranjevati, in vsak državljan naj se strogo ravna po teh njenih navodilih“.

Oče Blaž: — „Menim, da imajo oblastva pač dovolj opravka, bodisi državna, deželna ali občinska“.

Učitelj: — „Čudili bi se, ako bi vam hotel obširno popisati delokrog raznih obla-

stev, koliko imajo opravka, in ako bi vam razjasnil mnogotere javne uredbe, začenshi z vojno upravo, katere namen je, varovati našo domovino zoper zunanje sovražnike, pa n. pr. do varnostnih določil za voznike in brez števila drugih podrobnostij“.

Oče Blaž: — „Ne bilo bi treba vsega tega podrobno naštevati, kajti vsak pameten človek si je svest, da so oblasti za občni blagor neobhodno potrebna. Žalibog pa nekateri ljudje vendar nimajo ali dovolj razuma ali pa dovolj poštenosti, da bi priznali, da so razni uradniki nastavljeni ne zaradi mastnih služeb, ampak v našo in vseh državljanov neizmerno korist“.

Davki.

Ko je še oče Blaž govoril, videli so sosede davkarja, ki se je peljal nekam po svojih opravkih. Naravno je, da so se torej začeli tudi o davkih razgovarjati. Država, posamezne dežele in različne občine imajo svoje stroške; vsi vemo to, saj jih vsi pomagamo plačevati, akoravno jih včasih ne plačujemo s posebnim veseljem.

Očetu Blažu pa v tem oziru nikdo ni mogel ničesa očitati. Vedel je, da davek ni nič drugega nego prispevek posameznikov za pokritje izdatkov za javno varnost, za ceste in železnice, za šole in druge koristne naprave. Pravil je vedno:

„Če bi v deželi ne bilo reda in javne varnosti, tedaj bi se moral sam varovati in braniti. Kupiti bi si moral orožje, postaviti zid krog hiše, na oknih bi moral imeti železna omrežja in na vratih po dvojne ključavnic. In kdo ve, ali bi mi vkljub temu zlikovci ne pokradli sena, ne izpraznili mojih žitnic in ne zažgali slednjič še celo moje hiše. To bi bilo za mene seveda mnogo škode in izgube. Zdaj pa gosposki plačam davek, in ker ona skrbi za mojo varnost, imam s tem manj stroškov, kakor če bi se moral sam varovati in braniti“.

Učitelj: — „Ko bi se mogli s kakšnim posebnim davkom bolezi obvarovati, tedaj bi tak davek gotovo vsak pameten človek prav rad plačal. Kdo pa bi se torej branil plačevati davek, ki ga plačujemo državi, da nas varuje splošnega javnega nereda in vojske!“

Nek sosed: — „Pomisliti pa morate

vendar, kako težko je davke plačevati, ker so tako veliki!

Učitelj: — „Davke dovoljujejo vendar deželni in državni poslanci, deloma pa tudi občinski odborniki, katere si volimo sami.

Ako smo jih volili po svojem najboljšem prepričanju in z ozirom na občni blagor, tedaj smo lahko prepričani, da privole le v take davke, ki so neobhodno potrebni“.

Sosed: — „Pa ko bi vsaj ne bilo toliko teh različnih davkov! Zemljiški davek, hišni, dohodninski in osebni davek, nadalje razne vknjižbe, kolki, davki na razne pi-jače in druge koristne stvari, kdo naj vse to plačuje!“

Učitelj: „Toliko različnih davkov se je zato uvedlo, da vsakdo prispeva k skupnim izdatkom baš toliko, kolikor mu pripuščajo njegova sredstva.

„Če imate n. pr. zemljišče, tedaj se vam naloži zemljiški davek; če imate po več hiš, ki jih dajate v najem, plačati vam je hišni davek; če se pečate z obrtjo ali kupčijo, prisodi se vam pridobnina, a če nimate niti zemljišča ali hiše, niti obrti ali kupčije, ampak si služite kruh le s svojim delom, odmeri se vam osebni ali personalni

davek, kajti vsak državljan ima dolžnost prispevati po svojih močeh za skupne državne stroške. Kateri pošten človek bi si pa upal prisvajati državljanske pravice in jih uživati, a bi se branil izpolnjevati državljanske dolžnosti!

„Vsi ti davki, o katerih smo dozdej govorili se imenujejo direktni davki. Govoriti nam je pa še tudi o indirektnih, to je, posrednih davkih, in to so večinoma taki davki, ki se nakladajo na posamezna živila“.

Oče Blaž: — „Na primer davek na vino, pivo, žganje in davek na cukar. Te davke pa mora plačevati uporabljavec ali konzument“.

Učitelj: — „Te tako zvane užitninske davke plačuje navadno prodajalec dotičnih obdačenih živil. On namreč plača državi davek za večo množino obdačenega blaga, in izterja državi plačani davek pozneje ob podrobni prodaji od posameznih kupovalcev. Če n. pr. trgovec kupi kilogram cukra po 70 vinarjev in plača po 50 vin. davka, tedaj ga stane skupaj 1 krono 20 vin., in če po 20 vin. zahteva za svoj trud, prodajal bode kilogram po 1 kroni 40 vin. ali pol kilograma po 70 vin. itd.

„Ker pa uporabljavec ne plačuje tega davka naravnost državi (plačuje ga indirektno ali posredno, to se pravi, s posredovanjem prodajalca), zato se tak davek imenuje posredni ali indirektni davek na cukar, vino, pivo in razna druga živila“.

Oče Blaž: — „Ker plačamo tega posrednega davka vsakikrat le majhen del in ker je priračunjen in tako rekoč združen s ceno blaga samega, zato prav za prav navadno tega davka niti ne čutimo. Pri večini indirektnih davkov bi se moglo trditi, da jih plačuje le, kadar jih kdo hoče. Saj n. pr. nikdo ni prisiljen kaditi, žganje piti itd.“

Peter: — „Kako je pa s kolki?“

Učitelj: — „Kolki so prav za prav davek na razne listine, kupne in druge pogodbe, pobotnice, potrdila itd. Ker pa imajo te listine le tedaj veljavo, če so kolkovane, zato imamo od kolkov prav za prav velike usluge“.

Oče Blaž: — „Ravno tako so razne vknjižbe, za katere treba plačevati pristojbino, za udeležence včasih prav velike važnosti“.

Učitelj: — „Ker ima država velikanske

stroške, zato moramo tudi tako mnogo davkov plačevati. Ker potrebuje država vedno mnogo denarja, zato baš uvaja vedno več novih davkov in ravno zato obdačuje tudi razna živila in druge uporabne predmete“.

„Mnogo ljudi se povprašuje, zakaj neki država uvaja toliko različnih davkov. Ali bi ne bilo boljše, če bi se plačeval le eden edin davek, ki bi se preračunil razmerno za vsakega posameznega državljana?“

Odgovor na to vprašanje se pa glasi tako-le:

„Prvič je žalibog mnogo takih ljudi, ki bi nekaj svojih resničnih dohodkov državni oblasti pritajili, in bi po tem takem oni državljani, ki bi svoje dohodke po pravi priznali, morali razmeroma več davka plačevati nego oni, ki bi bili lagali“.

„Nadalje se pri nekaterih obrtih in kupčijah niti ne bi dalo naprej določiti, koliko dohodkov bodo prinašale; tu bi bilo torej težko govoriti resnico“.

„Slednjič bi pa bil davek, če bi bil enoten, zato tem večji, in marsikdo bi plačal celo svoto ob enem le z največimi težavami“.

„Ako se torej uvajajo različni davki, hoče se s tem doseči, da bi bili pravičnejše razdeljeni in da bi jih bilo tem lažje plačevati“.

Dobra in slaba stran.

Srečko se je nekega dne oglasil pri učitelju, da bi ga povprašal za svet, kajti nameraval je iti na Dunaj dela iskat. Mislil si je, da se v tem velikem mestu delavcem mnogo dražje plačuje in da je tam vsakdo srečen.

Učitelj ga je pa takoj opomnil na znano resnico, da ima vsaka stvar svojo dobro in slabo stran; poučil ga je, da povsod treba dobro in slabo stran skrbno primerjati in tako rekoč na tehtnici pretehtati, kajti še le tedaj, če ima stvar več dobrega nego slabega na sebi, še le tedaj se je lahko za-njo odločiti.

Srečko je pa na to odgovoril, da je v velikih mestih gotovo več dobrega nego slabega.

„No, dobro“, rekel je učitelj, „ravnokar prihaja Matevž, ki je bil tudi več let na Dunaju. Njega torej povprašaj; on razmere gotovo dobro pozna“.

Srečko je torej Matevžu razodel svoje trdno mnenje, da je po mestih zaslužek mnogo boljši, delo prav lahko in še mnogo podobnega.

„To je res“, rekel je Matevž, „v mestu je zaslužek veči nego tu na kmetih, pomisliti se pa mora, da je v mestu delo prav težko dobiti in da je življenje n. pr. na Dunaju mnogo draže nego tu pri nas. Ali ne veš, kaj pravi pregovor? ‚Kdor hoče iti na Dunaj, mora pustiti trebuh zunaj.‘ Če se nekoliko več prisluži (to je dobra stran), zato se pa tudi več potroši (in to je slaba stran), tako da človek v mestu vendar ni mnogo na boljšem nego tu pri nas“.

Srečko: — „Jaz si bom pa skrbno gospodaril in bom to, kar si prištedim, vedno sproti v poštno hranilnico dajal“.

Matevž: — „Kdo ve? Morebiti bodeš pa to, kar si si težko prihranil, tedaj, ko dela ne bode dobiti, moral vse zopet izdati“.

Srečko: — „To se mi utegne pač eden ali dvakrat prigoditi, navadno bode pa vendar drugače. Nadalje se pa ne sme pozabiti, da je na Dunaju življenje mnogo prijetnejše: same velike in lepe hiše, visoki zvoniki. . .“

Matevž: — „Dà, lepe in velike hiše, a vendar bodeš moral stanovati v teh lepih hišah v kaki zaduhli in temni podstrešni sobici, kjer se niti gibati ne bodeš mogel in kjer ti bodo morebiti celo razni mrčesi nagajali, kdo ve! Pri vsem tem bodeš pa moral stanovanje prav drago plačevati“.

Srečko: — „No, pa lepa sprehajališča so tam, prater itd.“

Matevž: — „Kamor ne bodeš utegnil hoditi“.

Srečko: — „Pa gledališče, n. pr. dvorno gledališče“.

Matevž: — „A kaj pri tem poreče tvoje skrbno gospodarstvo? Tako torej? Ti si želiš zabav in zato pojdeš na Dunaj dela iskat? No, tedaj si pa že izgubljen. Skušnja uči, da tem, ki se radi pogostoma zabavajo in razveseljujejo, delo dolgo ne diši, in prej ali slej se popolnoma pogubijo“.

Srečko: — „Jaz bi pa le zvečer hodil na zabave, ko bi z delom bil gotov, in sicer zato, da bi se nekoliko pokrepčal in razvedril“.

Matevž: — „Po težavnem in skrbnem delu je človek navadno tako utrujen, da

nití ne misli na zabavo, a če bi tudi, stane ga zabava navadno mnogo denarja“.

Srečko: — „O! saj se tudi brez denarja lahko dobro zabavam. Čitam, pogovarjam se s kakim prijateljem, grem na sprehod itd.“

Matevž: — „No, čitaš, pogovarjaš in sprehajaš se pa lahko tudi pri nas na kmetih, zato ti pač ni treba iti v kako mesto; nasprotno, ravno po mestih so ljudje večkrat bolni nego na kmetih“.

Učitelj: — „Dà, pri vsaki stvari torej treba primerjati njeno dobro in slabo stran. Blago n. pr., ki se kupi po nizki ceni, navadno ni trpežno, kajti če malo plačaš, tedaj tudi malo dobiš. Marsikateri stan ima mnogo križev in težav, a človek pri vsem tem ostane zdrav in čvrst, v kakem drugem stanu se pa ni treba skoro nič truditi, a človek si pri njem pokvari svoje zdravje. Pri marsikaterem rokodelstvu je zaslužek velik, a je včasih delavec po več mesecev brez dela, tako da bi bilo boljše, če bi rajši bil zaslužek nekoliko manjši in bi človek imel vsaj vedno dovolj dela“.

Srečko: — „Po tem takem bi jaz bil

rad bogat; bogastvo vendar nima slabe strani!“

Učitelj: — „Motite se prijatelj! Bogatin tudi ni brez vseh skrbi; skrbi, da bi utegnil svoje bogastvo izgubiti, ga pogostoma tako mučijo, da niti jesti niti mirno spati ne more. Mnogokrat je težje prigospodarjeno ohraniti, nego iznova si kaj prigospodariti. Nadalje se bogati ljudje, ker imajo vsega dovolj, kmalu razvadijo, postanejo nečimurni, izbirčni, ljubosumni, kar jim povzroča mnogo težav, kakoršnih priprost človek niti ne pozna. Bogatcem res ni treba marsičesa pogrešati, kar si moramo mi siromašnejši ljudje pogostoma odrekati, a vendar zato niso bolj srečni in ne tekne jim marsikatera draga jed ali pijača, katero si lahko privoščijo (in katera je včasih bolj draga nego zdrava). Znano je tudi, da drage in slastne jedi povzročajo več bolezni nego vsakdanje in priproste, in da je marsikdo, ki je pil preveč dobrih vin, prežgodaj moral v hladni grob, dočim jih ob kruhu in vodi mnogo dočaka visoko starost. Ako pa o vsem tem govorim, nočem s tem dokazovati, da je boljše, če je človek siromašen nego bogat, trdim pa le to, da je

začetek vsakega bogastva marljivo delo. Ako torej res hočete obogateti, pred vsem pridno delajte, a nikdar ne pozabite, da denar sam ob sebi še ni vaša sreča, ampak da vam k pravi in trajni sreči le lahko pomore, ako ga veste pošteno in koristno uporabiti“.

Srečko: — „Obljubljam vam, gospod učitelj, da si vse vaše nauke prav dobro premislim, in da bom vedno in pri vsaki stvari primerjal njeno dobro in slabo stran“.

Kazalo.

	Stran
Pripomba mesto predgovora	3
Korist in vrednost	7
Resnična korist in umišljena korist	9
Lastnina	12
Kaj se pravi delati?	16
Delo je neobhodno potrebno	19
Delo je častno	20
Delitev dela. a) Razni opravki.	22
b) Vzrok delitve	25
Zamena	29
Denar	32
Cena. — Stroški pridelovanja ali produkcije	36
Povpraševanje in ponudba	38
Kdo ima na ceno večji vpliv, kupova- lec ali prodajalec?	42
Zlato in bogastvo	47
Papirnat denar	50
Bankovci. — Banka	54
Kredit	60
Kapital ali glavnica	64
Različne vrste kapitala	69
Obresti kapitala	73
Obresti in dobiček	81

	Stran
Različne vrste zaslužka	86
Koalicija in strike (štrajk)	90
Asocijacija ali kooperacija	96
Stroji	100
Konkurenca ali tekmovanje	106
Monopol	110
Konzumpcija	114
Potratnost in štedljivost	117
Kupčija	120
Sleparji in špekulantje	126
Prodajališča in odjemalci	133
Prometne zveze	137
Varnost	142
Davki	144
Dobra in slaba stran	150

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

008155 0

00000442447

